

Книга в камені
Юрій Даценко

1900 рік, Кам'янець. У середмісті жорстоко вбито молодого слідчого. Його тіло повністю знекровлене. Містяни щільніше зачиняють віконниці та бояться ночі. Подейкують, що то повернулося древнє жахіття. Хірург із повітового Проскурова, Яків Ровнер, приїздить до Кам'янця й опиняється у вихорі загадкових подій. Убивства містян якось пов'язані зі стародавніми племенами, що оселилися на кам'янецьких скелях тисячі років тому. Те, що відбувається, змушує знятого матеріаліста Ровнера повірити у надприродне й переглянути своє ставлення до легенд. За примхою долі він виявляється втягненим у кількасотрічний конфлікт двох могутніх родів і має розкрити прадавню таємницю губерньського Кам'янця...

Юрій Даценко

Книга в камені

Каті та Вогнику.

Люблю вас безмежно

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

© Юрій Даценко, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2021

Розділ 1

Екіпаж немилосердно трясло, і Яків укотре пожалкував, що вирішив згаяти час у дорозі саме за книжкою. Про розбитий путівець до Кам'янця Дарця розповідала не раз, але він чомусь сподівався, що той усе ж видасться кращим. Марно. Кілька злив на початку вересня зробили зі шляху каторгу для коней і чотирьох пасажирів екіпажа, що прямував до губернського міста.

Вирушили із Проскурова на світанні, коли густий туман у сірих сутінках перетворював навколишні будинки на ледь помітні примари. Не надто чисті їхні віконця майже не пропускали й так кволого світла, тож здавалося, що екіпаж просувається дном чудернацького озера, темна вода якого погрозово хлюпотить за віконним склом. Ситуацію не рятували навіть припасовані на передку підсліпуваті ліхтарі, що двома жовтуватими плямами відбивалися на стіні туману. Візник сунув околицею Проскурова обережно, наче навпомацки. Тільки неподалік Ружичної^[1] - Ружична – колись село на південній околиці Проскурова, тепер – один із мікрорайонів Хмельницького. (Тут і далі прим. авт.), коли холодне жовтневе сонце підбилося достатньо високо, аби розігнати вранішній півмороз, четверик коней нарешті наддав ходу. Це геть ніяк не потішило пасажирів: розквашена дорога не додавала подорожі комфорту, а зношені ресори старого екіпажа зовсім не згладжували ями, грудки, вибоїни та горбки, які її вкривали.

Поки виїздили із Проскурова, поки тяглися довжелезною Кам'янецькою в бік Ружичної та поки зрештою за віконцем не можна було розгледіти нічого, окрім кількох аршинів сірої мряки, Яків пробував дрімати. Але візник, певно, мав інші плани, бо немовби зумисне вибирав найглибші колії, у яких старезна конструкція екіпажа відчайдушно хилиталася з боку на бік, рипіла та тріщала, наче ремствуючи на свою важку долю. Яків кілька разів добряче влупився головою в стінку, оббиту колись синім, а тепер вицвілим і потертим сукном, від того нарешті прокинувся й узявся, притлумлюючи позіхання, розрізняти у потемках обличчя своїх попутників. На поштовій станції він не придивлявся до оточення (та й у світлі єдиної лампи з давно не чищеним склом особливо щось не розгледити), тому зараз упівока, нишком обводив поглядом салон.

Якраз навпроти нього намагався куняти, крізь непевний сон обома руками притискаючи до

себе пошарпаного саквояжа, середнього віку чоловіка з куценькою акуратною борідкою. Від постійної хитавиці капелюх подорожнього раз по раз сповзав йому на лоба та затуляв обличчя. Тоді Яків ковзнув поглядом по руках, що тулили до грудей саквояж, зауважив на пальці обручку й ледь помітно всміхнувся, бо, незважаючи на кількомісячну працю поліційним лікарем і чималий досвід, дедуктивний метод Шерлока Голмса він так і не опанував: попутник залишався для нього просто чоловіком з обручкою на пальці.

Біля чоловіка із саквояжем сиділа закутана в дорожнє пальто літня дама, що часто підносила до носа хусточку – певно, встигла підхопити осінню застуду. Вона прикипіла очима до закрутів туману за віконцем, неначе воліла щось побачити в сутінках. Коли ж екіпаж вибрався на путівець і затрясся на горбкуватій дорозі, дама заходилася болісно морщитися та безмовно ворушити губами, немов читаючи молитви, щойно під колеса втрапляла чергова яма.

Сусіду ліворуч Яків роздивитися не зміг: одразу після посадки той насунув капелюха на очі, схрестив на грудях, чи то пак – животі, руки, прикрив їх важкою лопатою бороди й замить уже розмірено сопів, ігноруючи всі спроби візника завадити його відпочинку.

Про повноцінний сон годі було й мріяти, а дурити організм спробами подрімати Яків не вмів. Екіпаж і дорога аж ніяк не давали можливості поринути в сон, і Яків щиро заздрило бороданеві, який, здавалося, не відчував жодної вибоїни. Він продовжував сопіти, лише іноді підхрюпуючи, коли колесо вганялося в особливо велику яму, підкидаючи екіпаж високо вгору.

Сусід же навпроти – Яків помітив це й усміхнувся власній уважності – не спав, а тільки вдавав, що куняє: під опущеними повіками рухалися очі, пальці стискали саквояж, а уста злегка кривилися, коли візник не оминав чергову колію.

В екіпажі потроху світлішало, але надія, що ось-ось нарешті визирне сонце й розжене надокучливий туман, зникла з першими краплями дощу, що вдарили в шибку. Знадвору долинула нерозбірлива лайка візника: той проклинав гнилу погоду, вигадливо тулив докупи слова й пересипав кучеряві прокльони ідишем.

– Ох ти, Господи, – стиха пробурмотіла дама, не відводячи погляду від мокрої шиби. – Це ж як зарядить на цілий день, то й до вечора не доберемося.

– А що тоді? – упівголоса запитав Яків (тонкощів дороги до Кам'янця він не знав). Дама зітхнула й осудливо зиркнула на недосвідченого співрозмовника.

– Усяке може статися. Як дорогу не дуже розвезе, то до опівночі якось доколиваємося.

– А як?.. – Яків обмірковував найгірший варіант.

— А як ні, то, не приведи Господи, доведеться на поштовій станції в Дунаївцях[2 - Дунаївці – містечко приблизно за 20 км на північ від Кам'янця-Подільського.] ночувати, – не змінюючи положення, густим сонним басом прогук бородань. Яків обернувся до сусіда, але той, вочевидь, вичерпав тему й знову поринув у сон.

— Сподіватимемося на краще, – гмикнув Яків. Він не надто уявляв собі поштову станцію Дунаївців, однак розумів, що вигід пристойного готелю там очікувати не варто (нахабні блощиці не дадуть не те що заснути, а навіть бодай прихилити голову до подушки).

— Сподіватимемося, – повторила за ним дама та відвернулася до вікна.

Коротка розмова стихла, перестук дощових крапель наганяв сон, але хитавиця ніяк не давала Якову заснути, тож він дістав із кишені пальта книжку, зручніше вмовстився коло віконця і спробував заглибитися в читання. За кілька хвилин, дратівливо ловлячи поглядом танцюючі рядки, Яків уперше пожалкував, що до Кам'янця досі не прокладено залізницю[3 - Перший пасажирський потяг до Кам'янця прибув лише 14 березня 1914 року.]: у вагоні потяга можна було б не лише спокійно почитати, а й випити чаю і розім'яти ноги. Та що там говорити. Про те, щоб через дощ залишатися на ніч у Дунаївцях, у такому разі навіть не йшлося б!

Яків зітхнув і перегорнув сторінку. Книжка виявилася не просто цікавою, а неймовірно захопливою, попри те що доводилося із чималими зусиллями продиратися крізь викрутаси англійських фраз, відточуючи заразом знання заморської мови. Перекладу роману, що вийшов друком усього кілька років тому, ще не було, але Яків не довго вагався, коли у книгарні Яцемірської знайомий продавець почав розхвалювати нову книжку: не часто у Проскуріві вдавалося натрапити на новинки, якими зачитувалася вся прогресивна Європа. І хоча англійська Ровнера накульгувала на обидві ноги, але сяк-так, за допомоги кишенькового словника, він розплутував хитросплетений сюжет. Це був «Дракула»[4 - Уперше опублікований 1897 року.] ірландця Стокера, і тиждень тому Яків уперше подивовано помітив, що засидівся за читанням ледь не до третьої години ночі геть не через важкість перекладу, а тому, що разом із Джонатаном Гаркером переживав усі жахи, що коїлися з головним героєм у далекій Трансильванії.

Оповідь заворожувала так, що Яків зрештою припинив зважати на немилосердну хитавицю, блякле світло та розпачливу лайку візника, який у відчаї кляв не тільки негоду, а й усе на світі.

Яків немов сам переживав те, що випало на долю головного героя оповіді, замкненого в замку графа Дракули. І хоч історія була звичайнісінькою вигадкою, та автор так майстерно викладав події, що оповідач наче ставав свідком усього, про що читав. Текст був таким химерним, що в найбільш напружених місцях Яків надовго затримував подих, цідив повітря крізь зуби та важко повертався до дійсності, у якій моторошна книжка була лише витвором авторської фантазії.

Неприємний здогад шпичкою штрикнув Ровнерові груди. Він на хвилю опустив книжку та спрямував невидючий погляд у простір салону: у голові зринула неймовірна думка, змушуючи шкіру на потилиці взятися сиротами. Яків струснув головою, кілька разів глибоко вдихнув і вкотре прочитав ім'я автора на обкладинці – це ж треба так заволодіти увагою читача, щоби приверзлося таке безглуздя! Утім Стокер нічого особливого й не вигадував – просто вмістив у товстенький роман народні легенди про кровожерливі породження пійми, додав дрібку історії, а відтак подарував світові оповідь, що сколихнула уми Європи.

Яків провів рукою по обличчі, наче збираючи невидиму павутину неприємних міркувань, знову при звичаївся до непевного світла та спробував поринути в роман. Але дурнуваті помисли не давали спокою, і Ровнер упіймав себе на тому, що кілька хвилин читає, не пам'ятаючи нічого з прочитаного, – просто пропускає крізь себе іноземні слова, тоді як внутрішнім зором бачить невеликий шмат паперу – телеграму.

Екіпаж труснуло так, що із вузеньких полиць на голови мандрівників посипалися їхні речі. Просто на руки Якову гепнулася його парасолька, вибила книжку й нарешті перервала плин важких думок.

– Насравмамі... – стиха пробурмотів бородань суто проскурівську лайку, від чого вуста Якова мимоволі розтяглися в усмішці. – Аби живим доїхати.

Про читання, а тим паче про сон, не могло тепер і йтися: подорожні заходилися прилаштовувати на місце поклажу. Яків намацав на підлозі книжку й довго шукав потрібну сторінку, аби помістити туди закладку.

– Що, юначе, не годяться наші дороги для читання? – Бородань говорив трохи іронічно, немовби почувався відповідальним за препоганий стан губернських доріг. Чи так воно й було? Яків відповів черговою усмішкою, прикриваючи книжку рукою.

– Ох, не годяться.

– А ще ж якийсь рік тому були цілком пристойні.

– Часто доводиться їздити до Кам'янця?

– Майже щомісяця, – невесело всміхнувся бородань. – Бодай йому лиха година з тими дорогами.

– І так по всій губернії, – раптом озвався чоловік із саквою і ніби змахнув рукою з очей залишки сторожкого сну. – Перепрошую, що перериваю бесіду.

– Та чого там, – поблажливо пробасив бородань. – Що ж іще в дорозі робити, як не

розмовляти? – Він кивнув на Якова. – Он пан уже переконався, що книжку не завжди в руках утримаєш.

– Тут аби власне серце в грудях утримати, – скривилася літня пані, хапаючись рукою за груди.

– Отож, – продовжив «саквояж», як подумки «охрестив» Яків чоловіка з валізою, – мені доводиться чималенько подорожувати губернією та за її межами, і всюди ситуація така сама, якщо не гірша. Ще між містами сяк-так, а варто звернути з найждженого тракту до сіл, то живим не вибратися. У багнюці лише кавкнеш, і ніхто не знатиме, де хреста ставити.

– А може, то мудрий стратегічний хід нашого вседержителя? – хитро прискалив око бородань та обвів поглядом салон.

– Тобто? – не зрозумів жарту Яків.

– А як хто надумає піти на нас війною, то половину армії в болоті на дорогах і втопить!

– Ох, Господь із вами, – відмахнулася літня пані, вочевидь, не надто вникаючи в суть жарту. – Ще нам тільки війни бракувало.

– Не переймайтеся, пані, – поквапився заспокоїти її бородань, – найближчі кілька місяців точно можете про те не турбуватися. Який розумний полководець попреться на нас восени, такої мокви?

Так за нехитрими жартами збігло кілька хвилин подорожі. У шибку продовжував стукотіти набридаючий дощ, знадвору долинали невдоволене бурмотіння візника, а екіпаж уперто пхався розбитою дорогою.

– Може, перезнайомимосся? – подав голос «саквояж». – Дорога буде довгенькою, тож сумніваюся, що варто зберігати інкогніто.

– Радо підтримую! – збадьорився бородань. – Ось із вас, юначе, і почнемо.

– Не маю нічого проти. Звати мене Юхимом, прізвище Сіцинський[5 - Сіцинський Юхим Йосипович (27.10.1859—07.12.1937) – історик, археолог і культурно-громадський діяч Поділля, православний священник, член Історичного товариства Нестора-літописця (від 1896), дійсний член НТШ (від 1899) і Українського наукового товариства в Києві (від 1906), Київського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва.]. Проживаю у Кам'янці вже трохи понад десять років.

– Стривайте, – бородань обірвав оповідача і для чогось сягнув рукою до внутрішньої кишені пальта, не знайшов там, чого шукав, і почав ляскати себе по всіх кишенях, проте за

мить облишив цю справу, – Сіцінський! То ж ви автор...

«Саквояж» поблажливо замовк і вичікувально дивився на попутника, доки той не озвався знову.

– Я ж зовсім нещодавно читав... – він ще раз заходився нишпорити руками по кишенях, а тоді зневірено махнув ними. – Ох ти ж, Господи, ніби воно щось дасть. «Город Каменец-Подольский. Историческое описание» – то ж ваша праця?

– Моя, – скромно кивнув «саквояж».

– Ви історик? – Яків зацікавлено поглянув на сусіду.

– Священник, – усміхнувся той, побачивши здивування на обличчі Якова, і покvapливо додав: – Але є дійсним членом Подільського історико-статистичного комітету.

– Оце так попутник! – захоплено сплеснув руками бородань і звернувся до Якова та до пані: – Друзі, нам пощастило їхати в одному екіпажі з такою людиною.

– Облиште, – знітився Сіцінський, і з виразу його обличчя стало зрозуміло, що він не з тих, хто на публіку вдає скромного, а потай тішиться увазі. – Я цілком звичайна людина. Роблю те, що мені до вподоби та вдається робити добре.

– Золоті слова, – погодилася пані й несподівано перехопила ініціативу, ніби хотіла чимшвидше спекатися обов'язку. – Я не можу похизуватися таким відомим іменем. Звати мене Акуліною Дмитрівною Головатаю, я звичайна проскурівська міщанка, вдова, власниця магазинчика галантереї. Оце вирушила до дочки в Кам'янець. Побавлю онуків та й подамся назад до Проскурова – зимувати.

– Магазинчик на розі Соборної та... – пустив очі під лоба бородань, – Ремісничої?

– Іменно, – хитнула головою пані. В її голосі вчувалося здивування. – А є щось вам невідоме?

– Гм, – бородань щиро гмикнув і підбив пальцем вуса, – певно, що є. Але не у Проскурові.

– Мені вже страшно їхати з вами одним екіпажем. – Пані напівжартома, напівсерйозно втиснулася у свій куток.

– Пусте. Дозвольте відрекомендуватися – Онуфрій Троегубов. – Бородань хвильку пожував губами, ніби вирішував, що ж казати далі, а тоді розвів руками: – Пані Головата правильно зауважила, що я багатенько знаю. Що ж, вона має рацію, але знання мої суто практичного характеру та здебільшого стосуються Проскурова. Таке в мене дивне

захоплення – я вивчаю наше місто, знаю його, здається, до найостаннішого камінчика.

– То ви книжки можете писати, – усміхнувся Сіцінський.

– Уявіть собі – пишу, – Троегубов енергійно закивав. – Щоправда, поки вся моя праця йде до шухляди в столі.

– Чого ж так? – поцікавився Яків.

– А тому, що щоразу, коли я вже ладен поставити останню крапку, знаходжу щось цікавеньке, яке неодмінно мушу дописати.

– Справжній літопис виходить.

– Якось так, – визнав Троегубов. – Але, юначе, наразі – годі про мене.

Яків прокашлявся.

– Звати мене Яковом Ровнером, служу я...

Не встиг Яків промовити наступне слово, як у Троегубова округлилися очі, він вражено кркнув і швидко замахав руками, ніби не знаходячи потрібних слів.

– Ровнер?! – нарешті вигукнув він. – Той самий Ровнер?!

– Ровнер, – обережно підтвердив Яків. – Щоправда, хтозна, чи «той самий». Зважаючи, що накоїв «той самий», я можу ним бути, а можу й ні.

– Ну, як же, – Троегубов усе ще не міг заспокоїтися, торохтів і ковтав слова, – ну, як же? Ну, все ж місто гуло, наче вулик.

– Так-так, – і собі встряла в розмову пані Головата, вочевидь, утямивши, про що йдеться. – Це ж тоді, коли в місті дівчаток випатраних знаходили...

– Стривайте, – безцеремонно перервав її Троегубов. – Це ж ви той самий Ровнер, що фактично розкрив справу, тоді як поліцмейстер Мерлінський шмарклі жував?

– Ну, – Якову була приємна раптова увага, але пам'ять так послужливо піднесла страшні спогади, що він мимоволі здригнувся, – не приписуйте мені надто багато. Зрештою, справу можна було б вважати розкритою, якби вбивцю схопили, а так, я ж навіть не з'ясував, хто він насправді...

– Але ж убивств більше не було! – не вгавав Троегубов.

– Це правда.

– І завдяки вашим зусиллям, але аж ніяк не поліції!

– Певно, і тут ви маєте рацію.

– Ну, ось! – бородань вказав на Якова, неначе щойно довів складну теорему. – І після всього ви віднікуєтеся!

– І справді, пане Ровнер, – пані Головата споважніла так, що голос її став тихим і виразним, – ви зробили велику справу. Хтозна, чи не було би жертв набагато більше... А так...

– Ну, нехай ваша правда, – Яків махнув рукою на знак згоди.

Насправді він і не думав заперечувати власних заслуг, однаке кожен спогад про не такі далекі в часі події немов обпікав його. Хотілося чимшвидше все забути, жити без нічних жахів, не підскакувати на ліжку, обливаючись холодним потом від відчуття, що тебе щойно дзизнув по горлянці чимось неймовірно гострим маніяк. Але, позаяк до повного забуття було ще дуже довго, доводилося терпіти й миритися з іноді досить нав'язливою увагою до власної персони та подій, що трапилися в місті минулої весни.

– Вочевидь, тільки мені геть невідомо, про що зараз ідеться, – обережно подав голос Сіцінський, який увесь час уважно спостерігав за співрозмовниками.

– Ох, пане Сіцінський, ви не чули про ті вбивства? – здивування Троєгубова було таким щирим, ніби Сіцінський щойно повідомив йому, наче ніц не знає про те, звідки беруться діти.

– Зізнаюся, щось чував, але то було справді «щось»: якісь плітки, перекручені та перебрехані, даруйте на слові. Від лютого й до кінця весни я мешкав у Харкові, тож по поверненні додому, у Кам'янці, як то кажуть: «чули дзвін». Коли не помиляюся, то пан Ровнер доклав рук до розкриття кримінальної справи про вбивства повій, чи не так?

– Саме так, пане Сіцінський!

Троєгубов потер руки, задоволений нагодою переказати зацікавленому слухачеві все, чим жив і від чого здригався Проскурів зовсім нещодавно. Та що там – поруч сидів не абихто, а сам Яків Ровнер, завдяки зусиллям якого місто позбулося навіженого вбивці. Бородань розгубився, чого йому кортіло більше: повторювати відомі моторошні подробиці чи спробувати розговорити Якова, аби той поділився чимось досі потаємним, таким, заради чого вартувало б укотре відмовитися від завершення книги та знову взятися за перо.

— Я заздалегідь перепрошую нашу попутницю, якій, може, буде не надто приємна така розмова, — задля годиться Троєгубов гречно приклав руки до грудей, попри те що на його обличчі вимальовувалася рішучість будь-що втримати розмову в обраному руслі. Здавалося, чоловік був ладен просто зараз висадити жінку на розкислому путівці, щойно вона наважиться протестувати.

Але пані Головата не заперечувала (певно, присутність Якова та можливість випитати в нього не відомі досі подробиці, які ще довго вдасться переповідати всім без винятку родичам, знайомим і незнайомим, зіграли вирішальну роль). Вона лише широко перехрестилася, тим самим повністю віддаючи ініціативу бороданеві.

Троєгубов зиркнув на Якова, чи той, бува, не заперечує, і захоплено почав говорити...

Після від'їзду пожежників від «Мебльованих кімнат Розенберга» мало що залишилося. Власне, їхньої допомоги майже не знадобилося: злива швидко загасила пожежу, хоча другий поверх вигорів майже повністю, що робило непридатним для житла й перший.

Кілька довжелезних хвилин Яків німо тупився в шарварок, зчинений перед будинком натовпом переляканих пожильців, сусідів, прибудних собак і навіть всюдисущих дітлахів, яких начебто анітрохи не налякав шал іще не зовсім вщухлої бурі. Із задуми Ровнера вивів Большаков, який боляче стусонув його під бік.

— Якове, якщо не хочеш мати на руках іще один труп, поквася.

Яків спробував підхопитися на ноги — й заточився. Від падіння він урятувався, вчасно спершись на дужі руки Архипа. Як можна було зволікати, коли поряд досі лежав закривавлений Казимир? Він безпорадно заозирався довкола, ніби шукаючи підказку, й одразу ж перехопив погляд Дарці.

— Якове, треба поспішати, — незважаючи на пережите, голос дівчини звучав навдивовижу рівно. — Певно, потрібно везти його до тебе в лікарню?

— Як ти? — Ровнер немов не чув її слів, міцно вхопився руками за дівочі плечі, не відчуваючи сили в задерев'янілих пальцях. Дарця мимоволі скривилася.

— Житиму, — обличчям дівчини промайнула тінь усмішки. — Мною не переймайся. Усе гаразд.

— Заприсягнися.

– Присягаюся, – тепер Дарця справді всміхнулася, і Яків нарешті розчепив зведені судомою пальці. – Якове, не можна зволікати.

Переборюючи пекельний біль у ногах і поперекові, Яків присів біля нерухомого Казимира. Забризане кров'ю обличчя чоловіка нагадувало гротескную маску, і якби не ледь вловима пульсація жилки на неушкодженій скроні, то можна було би подумати, що він уже неживий. Під очима Казимира залягли глибокі сині тіні, шкіра на вилицях натяглася й узялася сірими плямами, а знекровлені потріскані губи ледве прикривали зуби. Якову ж достатньо було торкнутися шиї пораненого, провести пальцями по скроні, аби впевнитися, що справді годиться поспішати, аби скористатися примарним шансом урятувати його.

– Архипе, – Яків опустився на землю біля Казимира (ноги відмовилися служити йому), – знайди транспорт!

– Чекай! – У критичні моменти Большаков ставав великою, потужною та безвідмовною машиною – незгірш паротяга, що зносив на своєму шляху всі перешкоди. Архип шарпнувся в юрбу, заметушився межи людьми зі спритністю, начебто невластивою його опасистому тілу, а тоді немов розчинився. Однак як не вишукував його поглядом Яків, розгледіти не міг. Дивовижа, та за декілька хвилин Большаков виріс поряд, а за його плечима форкала невеличка кобилка, запряжена у воза. На передку сидів переляканий хлопчина, який розгублено переводив погляд із юрмища біля згорілого будинку на закривавлене тіло Казимира, а тоді на рішучого Большакова, що міцно тримав кобилку за вуздечку.

– Пане, а платня ж буде? – нарешті спромігся витиснути він із себе.

– Помовч і допоможи-но мені краще завантажити тіло... – Архип сплюнув і перехрестився, – ось цього пана на воза. Та ну ж бо, не барися! Буде! Не турбуйся про те!

Яків урешті-решт зіп'явся на неслухняні ноги, та раптом відчув, як до його боку притулилося чиесь тіло, а ліктем ковзнула м'яка рука. Спиною враз шугнули мурашки, а долоня намацала Дарчину долоню – перемащену брудом і сажею, але таку теплу.

У голові били шалені дзвони, тіло раз по раз стрясали дрижаки, а зуби цокотіли, немов узимку на морозі. Але щохвилини Яків дедалі більше опановував себе, тож коли Архип із хлопчиною-візником нарешті примостили Казимира на соломі, то він уже міг стояти вільно, не спираючись на Дарцю.

Події, що відбувалися потому, Яків пам'ятав погано. Пригадував якісь уривки, котрі не надто тулилися до купи: ось вони трясуться возом угору Кам'янецькою, і Большаков прикрикує на розгубленого візника, аби той не розтряс «вельмишановного пана», тобто Казимира; ось Казимир лежить на операційному столі, а в лікарні метушаться всі без винятку, тільки він сам на диво спокійний, мие руки та готується до операції; ось він

знеможено сидить на диванчикові у власному кабінеті, поруч зіщулилася Дарця, у кріслі куняє Большаков, рипають двері, хтось заходить, виходить, його про щось розпитують, але він уже нічого не чує. Найважливіше, що операція минула успішно, Казимир житиме... Хилить у сон... Страшенно хочеться спати...

Наступного дня по обіді Яків стояв перед «Мебльованими кімнатами», мовчки оглядаючи згарище. Кислий сморід горілого дерева забивав подих, а розум відмовлявся вірити побаченому. Здавалося, ще позавчора будинок був надійною фортецею, сховком від життєвих негараздів, а вже сьогодні здіймав до неба обвуглені стіни. Пожилці рятували з поруйнованого дому все, що могли витягти й що не пошкодило водою, – і від зливи, і від зусиль пожежників. Гармидер на попелищі тривав ледь не до самого ранку й ущух із першим промінням сонця, як із колишніх уже «Мебльованих кімнат Розенберга» успішно винесли останні вцілілі меблі. Моше Розенберг не заспокоївся, доки з будинку не врятували все, чому можна було дати друге життя, – від дверей і до віконного скла. Навіть не фахівцеві було зрозуміло: будову пошкоджено так серйозно, що відновити другий поверх навряд чи вдасться.

Яків дивився на закіптюжені віконні отвори другого поверху, де колись була його квартирка. Від помешкання Якова не залишилося майже нічого – вогонь знищив усе до тріски, годі було шукати бодай щось уціліле. Отак міркуючи, Яків здригнувся від доторку до плеча.

– Не знаю, що й сказати, – промовив Юшкевич. – Хіба запропоную свою скромну оселю як прихисток.

– Дякую, Арчибальде, – Яків кривувато посміхнувся. – Якийсь час я поживу й у лікарні, але ось від сякої-такої одежини не відмовився б. Доки не навідаюся до кравця та не справлю собі бодай одного пристойного костюма.

– Про що мова? – Юшкевич і собі всміхнувся, не відводячи погляду від чорних стін. Певно, перед його очима теж пролетів шалений вихор учорашніх подій: те, як він, ковтаючи сльози розпачу та злості, дочитував останні рядки різникового листа, а тоді, знесилений і геть розчавлений, чвалав до «Мебльованих кімнат», аби розминутися з Яковом і зрештою, після довгих розпитувань і пошуків, заснути в лікарні, не дочекавшись, поки той завершить операцію.

Проскурівську поліцію, розбурхану моторошними подіями та страшними знахідками, було переведено в посилений режим патрулювання, тож уперше від часу вбивства на розі Аптекарьської та Купецької патрулі виконували покладені на них обов'язки справно та відповідально. Хоча в записці вбивця й обіцяв, що назавжди залишає місто, але після

всього, що трапилося у «Мебльованих кімнатах Розенберга», ніхто не йняв тим словам віри.

Аби нарешті убезпечити місто від подальших убивств, поліція розгорнула масштабну операцію, але всі докладені зусилля виявилися марними: маніяк або зачаївся в надійному сховку, вичікуючи, доки все стихне, або й справді накивав п'ятами, як і обіцяв. Цілий місяць після пам'ятних для всього Проскурова подій патрулі поліціантів нищпорили містом, перетрушували готелі та заїжджі двори, допитували візників і містян, але результату від усього цього не отримали – убивця зник, наче у воду впав.

Наступного після пожежі дня Яків з Арчибальдом наполягли, аби телеграми з детальним описом маніяка та переліком його прикмет було розіслано до поліційних управ найближчих міст і містечок – туди, куди вбивця міг утекти із Проскурова. Утім цього не сталося, і за кілька тижнів місто врешті почало оговтуватися. Тепер на вулицях майже не теревенили про вбитих повій, а перекупки на базарах знаходили новіші теми для пліток. Навіть про пожежу, яка знищила вщент «Мебльовані кімнати Розенберга» й донедавна була в усіх на вустах, зрештою забули. Місто поверталось до звичного ритму життя, і лише невеликий гурт «обраних», безпосередньо причетних до жахливої історії, досі жив минулими подіями.

Дарця після зустрічі з убивцею та несподіваного порятунку геть забула про спокійний сон. Вартувало їй прихилити голову до подушки, як укотре опинялася сам на сам із маніяком, що постійно змінював образи, перекидаючись із чудовиська на дитину, а тоді навпаки. Кожен її сон ставав одчайдушним поединком зі смертю, який, на щастя, закінчувався рятівним пробудженням.

Спливали дні, Проскурів повнився новими перченими плітками та базарними оповідками, а в дівочій пам'яті досі яскраво палали крокви стелі в Яковій квартирці, у зап'ястя незмінно врізалася груба мотузка, а подих забивало димом пожежі. Ситуацію порятував Юшкевич, який після першої ж Дарчиної згадки про нічні жахіття взявся до роботи. Він працював із дівчиною по кілька годин на день і таки довів, що професія алієніста не є вигадкою: незабаром Дарця почала помічати, що колишні страхи блякнуть і стають розмитими образами, яким вдається сяк-так давати раду. Дівчина сподівалася, що з допомогою Юшкевича зможе позбутися страшних спогадів – спочатку зупинити їхній згубний вплив, а пізніше й узагалі забути.

Казимир пролежав без свідомості цілий тиждень, і Яків уже засумнівався, чи поставить його на ноги. Операція була такою складною, що після чотирьох годин біля операційного столу Яків майже непритомнів від втоми: ноги підгиналися, наче у столітнього діда, якого змусили навприсядки стрибати вгору сходами, пальці не тримали інструмент, утомлені очі заливав пекучий піт, а в голові гули мільйони розлючених джмелів. Проте нікому іншому довірити життя приятеля Яків не міг, тож тільки тому, як наклав останній шов, дозволив

собі безсило опуститися просто на підлогу, чим неймовірно перелякав Карла Івановича. Той підскочив до головлікаря, але він зупинив його кволим помахом руки й ледь не навкарачки виповз із операційної, довіряючи опіку пацієнта Плейшнеру.

На ранок восьмого після операції дня, якраз коли Яків мацав кволий Казимирів пульс, той розплющив каламутні очі та видав із горла ледь чутний хрип. Серце Якова стрепенулося і покотилося до самісіньких п'ят: Ровнеру здалося, що цей хрип означає передсмертну агонію. Та з плином напружених секунд, які склалися у хвилину, Казимирів погляд ставав осмисленішим, а дихання – рівнішим, і Яків нарешті видихнув, стримуючись неначе цілу вічність.

– Казимире, ти мене чуєш? – Він нахилився над обтягнутим пергаментною шкірою обличчям приятеля.

Казимир мовчав. Його повіки тремтіли, і це була єдина реакція на запитання. Яків поплотнів: невже внаслідок травми таки пошкоджено мозок? І чи не трапиться так, що зараз опам'ятається не Казимир, а квола та немічна істота з розумом немовляти?

– Казимире, якщо ти мене чуєш і розумієш мої слова, кліпни один раз, – голос Ровнера відчутно тремтів, а погляд прикипів до змарнілого обличчя пацієнта. Зрозуміє чи ні?

Казимирові повіки знову затремтіли, а тоді повільно, наче з великим зусиллям, поповзли донизу – Яків ладен був заприсягтися, що Казимир робив це свідомо!

– Дякую, друже, – у голосі Ровнера забриніли раптові сльози щастя. – Сподіваюся, тепер усе буде гаразд.

У відповідь Казимир так само повільно кліпнув, що, певно, мало означати згоду, після чого заплющив очі та за кілька хвилин поринув у сон. Це була його перша маленька перемога після програного двобою з убивцею.

Яків мчав під дощем. Вода забивала подих і заливала очі. Ноги грузли в розкислій землі, і він ковзав по ній, щомиті ризикуючи впасти та скрутити собі в'язи. Серце калатало в грудях і норовило випурхнути з них, а від вогнища, що палало у правому боці, обсипало гарячим приском усе тіло. Він квапився на допомогу Дарці й розумів, що спізнюється, що втрачає все саме так, як описував у своєму листі зухвалий маніяк. Убивця перегравав його, він завжди тримався на кілька кроків попереду, а Яків приречено плентався позаду. Ось і зараз змушений бабратися в багнюці, тоді як кохана стає останньою жертвою проскурівського різника.

Ноги вперто несли Якова вперед, хоча йому доводилося докладати титанічних зусиль, аби

просунутися вперед бодай на аршин.

Заграву пожежі Ровнер побачив здалеку, і болюча шпилька вколола просто в змучене серце – горить його будинок! Чому Яків був певен, що палають саме «Мебльовані кімнати», він не знав, але викинути з голови страшну здогадку не міг. Сил рухатися вперед не залишилося, і, коли нога втратилася в чергову яму, Яків не втримався і шкереберть полетів у багно. З відчаєм він усвідомлював, що втрачає дорогоцінні секунди, яких може не вистачити на порятунок... Але кого ж рятувати, якщо маніяк уже завершив свою криваву справу? Ще й вогонь ретельно підчищує сліди. Тож найбільше, що Яків зараз може зробити, – це скочити в пекло першого поверху «Мебльованих кімнат», аби загинути разом із Дарцею.

Усе скінчилося... Усе знищено... Яків програв...

– Пане Ровнер!

Яків здригнувся, звільняючись з огидного полону спогадів. Навколо заспокоїливо колихався півморок екіпажа, а три пари очей уважно стежили за ним.

– Із вами все гаразд, пане Ровнер? – подала голос пані Головата.

– Га? – Яків не оговтався від важкого марення й не второпав змісту запитання.

– Ви ніби задрімали на хвилику, а тоді крізь сон почали щось кричати... – вираз обличчя жінки, на котрому стурбованість боролася із цікавістю, не залишав сумнівів, що рідня в Кам'янці таки тішитиметься цікавою розповіддю.

– О, – Яків сконфужено всміхнувся, – перепрошую. Мені страшенно незручно, але мене, справді, досі турбують неспокійні сни.

– Натерпілися, певно, ви. – Пані Головата співчутливо похитала головою. Але щирості в її голосі не було, радше – намагання не справити враження зовсім черстою до чужих хвилювань людини. Зрештою, Яків і не потребував чийогось співчуття. Події минулої весни щодня відпливали в минуле, і він досить непогано давав собі раду навіть із нічними жахіттями.

– Прошу вас, не говорімо про це, – його голос звучав так категорично, що в екіпажі на якусь мить залягла незручна тиша. Порушити її наважився Троегубов.

– Пане Ровнер... Власне, поки ви дрімали, я переповів ваші, з дозволу сказати, пригоди. Але чи не була б ваша ласка повідомити всім нам, що трапилося після пожежі? Бо ж, самі розумієте, чуток містом ходило безліч. Часто-густо одна химерніша за іншу. І здогадатися, де правда, а де нагла вигадка базарних перекупок – неможливо.

Троегубов запопадливо замовк, очікуючи на вердикт Якова – чи продовжить він бажану розмову, чи поставить у ній крапку.

Яків глибоко зітхнув, неначе вирішивши, що, зрештою, нічого поганого не станеться, якщо він внесе до темної кімнати пліток і побрехеньок вогник правди.

– Гаразд, – він уместився зручніше, а слідом за ним і трійко подорожніх заовтузилися на своїх місцях, потішені несподіваним щедрим дарунком – почути з перших вуст подробиці подій, які змусили все місто припинити від страху.

Дощ припустив іще більше, і візник пригальмував, аби, нещадно батькуючи небесну канцелярію, дістати з-під лави плаща із грубої тканини, що не пропускає вологи. Потім він рвучко прочинив дверцята екіпажа, впускаючи досередини сире й холодне осіннє повітря.

– Не розтрясло вас, шановні? – Його уста розтягались у силуваний посмішці, тоді як очі залишалися злими та роздратованими, від чого обличчя мало вигляд гротескної маски.

– Потерпимо, – за всіх відповів Троегубов. – Аби сьогодні доїхати.

– Гм... – візник двозначно відкопирив губу, що можна було витлумачити як завгодно. – Ви ж самі бачите, яка негода.

Він зробив розмашистий жест рукою позад себе, обводячи затуманений і затягнутий дощем перелісок.

– Я не гнатиму коней під дощем, аби не застудити, тому нічого не обіцяю.

– А чи не вплине на ситуацію, – Яків зазирнув візникові просто в очі, – певна фінансова допомога?

Ровнер вдавав, що добирається рукою до внутрішньої кишені пальта. У візника смикнувся борлак – він наче зробив ковток чогось неймовірно смачного. Троегубов невдоволено кахикнув, але голосу не подав.

– Це, звісно, може зіграти роль. Аби швиденько змінити коней у Дунаївцях, треба буде декому віддячити...

– Отже, домовилися, шановний... Як вас величати?

– Та кличте Лейбою, пане. Як усі. Лейбою Кнішманом.

– Пане Кнішман, якщо вашою милістю та вправністю ми сьогодні втрапимо до Кам'янця, я можу гарантувати, що ви про це жодного разу не пожалкуєте.

– Я вас зрозумів, пане! – Візникове обличчя під каптуром просяло, він шанобливо причинив дверця та за мить уже погейкував на коней.

– Майстерно, – зауважив Троєгубов, порушуючи тишу.

– Однаково довелося б розв'язати калитку в Дунаївцях, оплатити ночівлю, – стелу плечима Яків. – А так, може, якраз сьогодні ночуватимемо там, де й планували.

– Ваша правда, – кивнув Сіцинський.

Проминули Ярмолинці, і раптово крізь низькі хмари пробився сонячний промінець, а за пів години потому затяжний дощ змінився мжичкою, після чого й зовсім ущух. У хмарах з'явилися перші розриви, туман розповзся низинами та видолінками, і незабаром шпаркий вітер, що взявся нізвідки, зовсім розігнав його.

– Пане Ровнер, – Троєгубов укотре визирнув назовні, – а ми сьогодні таки опинимося в Кам'янці!

– Не кажіть гоп, доки не перескочили, – суворо зауважила пані Головата. – Дорога є дорога.

– Авжеж, – охоче закивав бородань.

Справді, зважаючи на стан губернських доріг, вартувало лаштуватися до будь-яких несподіванок, особливо маючи попереду більше, ніж половину шляху.

За наступну годину подорожні пересмакували добрячі пів сотні проскурівських новин, пліток та оповідок – хто які знав. Знічев'я перемили кістки кільком міщанам Проскурова. Тут не було рівних пані Головатій з її мережею подруг і знайомиць у всьому місті.

– Шановна, ви обійшли навіть мене, – усміхався у вуса Троєгубов.

– Робота така, – розводила руками пані Головата. – Якщо не бути в курсі останніх новин, то можна з прибутками розпрощатися. Торгівля не терпить зверхнього ставлення.

– Таки правда.

Утім, коли зайшла мова про міську владу та купців першої гільдії, першу скрипку заграє Троєгубов. Невідомо звідки видобував він інформацію, але знався й на статках Соломона

Маранца[6 - Купець першої гільдії. Один із найбагатших мешканців Проскурова.] за останні кілька місяців, й на чутках про те, що пан Берлянт замислив звести в місті найгарніший будинок[7 - Так званий «будинок Берлянта» було зведено в 1910–1911 рр., а зруйновано – 1941 р.] – безперечно, головну окрасу Проскурова, й на тому, що міського голову пана Івашкевича[8 - Керував містом упродовж 1884–1892 та 1896–1900 рр.] буде одноголосно переобрано на наступний термін.

Далі черга оповідати перейшла до Якова, а відтак товариство з головою поринуло в тонкощі проскурівської медицини, кумедні та страшні випадки у Проскурівській казенній міській лікарні, з якими довелося стикнутися її працівникам.

– Що не кажіть, а за наукою – велике майбутнє, – глибокодумно резюмував Троегубов. – Раніше трави якоїсь пожував (допоможе чи не допоможе), Богу помолився та й сидиш, чекаєш на порятунок. А зараз... Скільки людей завдяки вашим старанням, пане Ровнер, так би мовити, повертаються до життя.

– Ну, про Бога забувати не можна, пане Троегубов, – усміхнувся Сіцінський.

– Ох, пане Сіцінський, я ж не в образу вам тее сказав.

– Та я й не ображаюся.

– Але ж погодьтеся, що молитва й управні руки хірурга, – Троегубов кивнув на Якова, – це набагато краще за просто молитву.

– Ніколи не сумнівався в цьому. Тому поєдную служіння Богу та людям. Щоправда, не обдарований талантом до лікування, але вважаю, що також роблю потрібну справу.

У голосі Сіцінського не було ані найменшого натяку на іронію чи злостивий жарт.

– О, безперечно! – Троегубов виставив перед собою обидві руки, запевняючи співрозмовника у своїй щирості та безпретензійності. – Ваша справа є не менш важливою за професію лікаря. Ви навчаєте людей історії, прищеплюєте любов і повагу до рідної землі.

– Я просто вважаю, що коли не знаєш власного кутка, то не зовсім правильно їхати, наприклад, до Парижа й захоплюватися тамтешніми красотами, ігноруючи власні, що можуть бути зовсім не гіршими.

– Ви гадаєте, що в нас знайдуться міста, кращі за Париж? – звела брови пані Головата.

– По-своєму цілком кращі, – абсолютно впевнено кивнув Сіцінський.

– Я, звісно, у Парижі не бувала, – жінка поклала правицю на груди, – але ж так багато чула! Недаремно всі балакають, що це місто неймовірної краси.

– Можу закластися, що на Кам'янець, скажімо, ви й уваги не звертали.

– Як то не звертала? А зараз я куди прямую?

– Я до того, що не звертали уваги на його неймовірну красу. Власну. Не закордонну, не французьку, для більшості – недоступну.

Якусь мить пані Головата мовчала й лише жувала губами, ніби подумки мандрувала вуличками Кам'янця, перевіряючи, чи можна їхню красу порівняти з якою-небудь Рю Лафіт чи Рю Бає.

– Ну, хіба якщо взяти каньйон... – її голос звучав невпевнено.

– Так, – схвально хитнув головою Сіцінський. – Не треба порівнювати скрупульозно та вишукувати щось спільне. Париж прекрасний по-своєму, а Кам'янець – по-своєму. Парижани захоплюються Сеною і змушують захоплюватися нею всю Європу. А чому ми не можемо так само звеличувати Смотрич? Адже, по суті, Сена – просто невелика бруднувата річка, та й годі.

– А що ви скажете на те, що Париж було засновано чортзна-коли? – Троегубов перебив Сіцінського й одразу ж перехрестився. – Як щодо нашого Кам'янця?

– О, шановний! – Сіцінський аж підхопився з місця, чим перелякав пані Головату. – Ви поцілили просто в яблучко, самі того, радше за все, не знаючи! Але почнімо здалеку. Так, слушно, що Париж засновано дуже давно, і не всякі міста нашого краю йому в тому рівня.

– Ось бачите, – просяяв Троегубов.

Аж тут Сіцінський перервав його:

– Не поспішайте тріумфувати, друже. Париж справді було засновано в далекому третьому столітті до Христа. І постав він із поселення кельтів, що мало назву Лютеція, або ж Лютеція Паризіорум. Самі ж кельти величали себе племенем паризіїв, звідки й походить уже відома нам назва міста. А тепер, якщо ваша ласка, я нарешті згадаю про наш Кам'янець.

– Будемо безмежно вдячні, – Яків зручніше вмотивувався, розуміючи, що Сіцінський не просто так робить барвистий вступ, а справді воліє повідати товариству дещо цікаве.

– До речі, шановне товариство, – Сіцінський підібрався і наче пострункішав, його очі зблиснули, – ви, певно, будете чи не першими, хто почує від мене цю інформацію. Її досі

немає в офіційних джерелах.

– Отакої! – ударив долонями по колінах Троєгубов. – Це ж нам тепер і потеревенити про це не можна буде – секрет?

– Секрет – не секрет, але переворот в історичній науці зробить чималий.

– Не зволікайте, пане Сіцинський, прошу вас, – пані Головата благально торкнулася руки священника.

– Гаразд, тоді звернемося до офіційних версій заснування Кам'янця. Їх є декілька, але перебирати всі зараз немає сенсу, та вони й не здадуться нам такими вже цікавими з огляду на те, що твердять про заснування міста досить пізно, аби порівнювати його з Парижем. Проте одна з цих версій (я висвітлюю її у своїй праці про Кам'янець) полягає в тому, що місто було одним із найдавніших поселень Дакії.

– Дакії? – не втримався Яків.

– Саме так! Ще Птолемей згадував низку дакійських міст, одне з яких називав Клепідавою чи Петридавою, беручи за основу латинське слово *petra*...

– Скеля! – швидко зорієнтувався Яків.

– Правильно! – охоче підтвердив Сіцинський і продовжив: – Тобто сам Птолемей довів, що згадка про наш Кам'янець із назвою Петридава припадає ще на друге століття по Христі.

– Але ж, даруйте, – змахнув руками Троєгубов. – Друге століття по Христі – то трохи запізно супроти Парижа.

– Але я, – Сіцинський не зреагував на слова бороданя і правив далі, – не підтримую цю теорію.

– Ось тобі й маеш, – пані Головата здивовано витріщилася на священника.

– Так, не підтримую, бо це просто висновки кількох істориків, які занадто буквально зрозуміли Птолемея. Вони не можуть запропонувати навіть найменшій доказовій бази цієї теорії.

– Доказовій бази? – перепитав Троєгубов.

– Тобто викопних матеріалів, які дали би змогу довести істинність заяв, – пояснив Сіцинський. – Вигадувати ж теорії кожен мастак.

– Перепрошую, та чи не хотіли ви нещодавно переконати нас (якщо не помиляюся), що Кам'янець може втерти носа самому Парижу? Чи я все ж щось не так зрозумів?

– Аж ніяк, – усміхнувся Сіцінський, – зрозуміли ви все правильно.

– Тоді в чому річ?

– А в тому, панове, що зовсім нещодавно історична наука поповнилася новими відомостями, яким, без перебільшення, важко скласти ціну. І цей скарб я везу в ось цьому саквояжі!

– Скарб! – охнула пані Головата, затуляючи рота руками. Троєгубов та Яків мовчки втупились у потертий саквояжик, ніби силкуючись крізь його шкіру розгледіти блиск золота й самоцвітів. Ну а який же вигляд може мати скарб? Здавалося трохи дивним, що священник ось так просто везе із собою торбу коштовностей. Так, він тулив саквояж до себе, але (Яків спробував уявити себе на місці Сіцінського) якби там і справді було золото, то який сенс говорити про це так необачно?

– Так, скарб, – знову всміхнувся священник і раптом клацнув застібками саквояжа. – І зараз я вам його продемонструю.

В екіпажі запало напружене мовчання. Три голови, мов за командою, схилилися над саквояжем, намагаючись роздивитися у потемках блиск коштовностей. Натомість Сіцінський витяг із саквояжа якийсь черепок і захоплено подав його мандрівникам.

– Це жарт? – за якусь хвилюку витиснув із себе Троєгубов.

Яків вирішив промовчати, адже розумів, що священник просто дещо схильний драматизувати певні моменти в царині, що нею захоплений надміру. Непоказний черепок, на якому чітко проступали хвилясті візерунки, і справді був для нього неабиякою цінністю, що розкривала таємниці давно минулих часів.

– Ні, шановні, – Сіцінський нарешті вирішив покінчити з недомовками, – ідеться аж ніяк не про жарт. Оцей уламок кераміки майже безцінний для історичної науки, хоча його вартість не більша за копійку. Не мучитиму вас далі та краще поясню. Не так давно – сімдесят восьмого року – Антоній Шнайдер, зовсім неподалік, за Збручем, досліджував старовинне поселення, де виявив рештки досі незнаной культури. Спочатку він помилково приписав те все римлянам, але згодом змінив свою думку. Ці дослідження стали першими із низки, що явили світові щось просто унікальне. Вісімдесят четвертого року, біля села Кукутені, що в Румунії, Теодор Бурада знайшов фрагменти кераміки та дивні теракотові фігурки, що нікому раніше не траплялися. А зовсім нещодавно – дев'яносто третього – Вікентій Хвойка знайшов щось подібне – де б ви думали – у самісінькому Києві!

– Просто у місті! – захоплено вигукнув Троегубов.

– Вулиця Кирилівська, п'ятдесят п'ять! – із таким самим щирим захватом продовжив Сіцінський. – Дев'яносто сьомого той самий Хвойка знайшов подібні артефакти біля села Трипілля, що під Києвом, і тоді всі зрозуміли: йдеться про одну спільну культуру. На той час її нарекли культурою мальованої кераміки, а тепер – Трипільською культурою. У серпні минулого року пан Хвойка презентував свої знахідки та дослідження на археологічному з'їзді в Києві, який офіційно визначився з датою відкриття невідомого донедавна культурного комплексу!

– Але про Кам'янець ви й досі нічого нам не сказали, – прискалив око Троегубов.

– Як не сказали, яким періодом датують цю нововідкриту культуру, – додав Яків.

Сіцінський вдячно кивнув йому.

– Слушне зауваження, пане Ровнер. Але з датуванням я поки трохи зачекаю, натомість задовольню нарешті цікавість пана Троегубова та повідаю про Кам'янець.

– Будьте ласкаві.

– Минулого липня кам'янецький міщанин, такий собі Єгоров, вирішив викопати у своєму господарстві новий колодязь. І викопав. Ось тільки так трапилося, що у відвалі викопаної землі він знайшов дивні черепки, один із яких ви зараз бачите перед собою.

– Та сама культура?

– Правильно, – хитнув головою Сіцінський. – Але й це ще не все, бо майже водночас із тим, як пан Єгоров копав свій колодязь, на Польському ринку перекладали бруківку. Та, як на зло, зарядили дощі, бруківка залишилася неперекладеною, а водою вимило чималеньку яму, на дні якої помітили щось дивне.

– Знову Три... – Троегубов боявся помилитися, – Трипілля?

– І не просто Трипілля, друзі! А ливарня! Металообробна майстерня часів Трипільської культури!

Його очі горіли вогнем, а на щоках розпливався рум'янець.

– Ось тепер, певно, якраз і поговоримо про ті часи, – усміхнувся Яків.

– Гаразд, не випробовуватиму більше вашого терпіння, – погодився Сіцінський. – Знахідки датують приблизно... – він зробив паузу, набрав у груди побільше повітря, а тоді урочисто

продекламував, наче виступав перед ученою аудиторією, – третім тисячоліттям до Христа!

– Тисячоліттям... – у Троегубова відвисла щелепа. – Ось вам і Париж...

– Тобто ви вважаєте?.. – почав Яків, але Сіцінський перебив його.

– Поки ніхто, звісно, навіть не намагається стверджувати, що місто заснували у третьому тисячолітті до Христа чи, може, навіть і раніше. Проте зараз видається безсумнівним, що люди тут жили вже тоді. А ось чи існувало їхнє поселення безперервно аж до нашого часу, науці ще належить дізнатися. Але тепер ви, безперечно, розумієте всю цінність цього черепка, – священник обережно сховав уламок до саквояжа.

– Ну-у, – розвів руками Троегубов. – Ви нас вразили, пане Сіцінський. Трете тисячоліття до Христа!

– І це лише досить грубе припущення. Цілком можливо, що знахідки дещо старші. Скажімо, століть на сім-вісім.

– Якась дещиця! – усміхнувся Яків.

– Ви тільки уявіть, друзі, що багато сотень років тому ці землі вже заселяли люди! – очі Сіцінського мрійливо затуманилися. – Якими вони були, чим жили, про що мріяли? Адже наявність ливарні вказує на те, що йдеться не про якісь примітивні племена, а про багатство та, не побоюся бути голослівним, складність їхньої культури, про що свідчать чудова кераміка, прикраси та ритуальні фігурки.

– Не вкладається в голову, – погодилася пані Головата. – Ось тепер ви мене переконали, пане Сіцінський, що наші міста заслуговують на не меншу увагу, ніж той самий Париж.

– Я радий, що ви тепер так гадаєте.

– Ти ба, – вражено промовив Яків, – ніколи навіть думкою не сягаєш такої давнини. Усе якось власних турбот вистачає. То в лікарні, то в житті. А тут просто волосся дибки стає від усвідомлення, що стільки років тому цією землею ходили такі самі люди, як і я!

– Ви надзвичайно точно передаєте відчуття, пане Ровнер! – Сіцінський ледь не схопив Якова за руку. – Я почуваюся так само! Підходжу до історичної науки не як учений, а радше як мисляча емоційна людина. Намагаюся досягнути все це серцем, а не розумом. А ви, насмілюся припустити, Кам'янець жодного разу ще не відвідували?

– Маєте рацію. Цей візит буде першим. Кам'янець для мене цілковита terra incognita. Якось так уже сталося, що все свідоме життя я був від когось чи від чогось залежним, тож

помандрувати не вдавалося. Спочатку навчання, а далі – робота. За межами Проскурова майже й не бував.

– О, то на вас чекають справді незабутні враження, адже після Проскурова Квітка на камені не залишить вас байдужим.

– Квітка на камені?

– Достоту невідомо, звідки взялася ця назва. Хтось приписує її винятково народній фантазії, але, погодьтеся, що місту вона цілком пасує. І хоча ви ще жодного разу не бачили цієї «квітки», та, я певен, погодитесь зі мною після першої ж прогулянки містом.

– Та я, власне, навіть не знаю, чи матиму нагоду прогулятися містом, – Яків зічено почухав потилицю.

– А й справді, пане Ровнер, – озвався Троегубов. – Тільки ви не повідомили нам мету свого візиту до Кам'янця. Якщо це, звісно, не є секретом.

– Я, власне, сумніваюся, як означити мету моєї поїздки, – Яків завагався, добираючи слова та заодно вирішуючи, чи варто розголошувати попутникам усі тонкощі незапланованої та спонтанної подорожі. Адже ще два дні тому він і припустити не міг, що гарячково полишить усю роботу в лікарні на Карла Івановича та першим же зручним екіпажем гайне до Кам'янця.

– Якщо ви вагаєтеся, пане Ровнер, то ми не наполягатимемо, – допомогла пані Головата. – Усілякі ситуації трапляються. Упевнена, що мета вашого візиту шляхетна.

– Дякую, – Яків вимучено всміхнувся. На щирі усмішку не вистачило настрою, адже в пам'яті зринули події кількадечної давнини.

Того понеділкового ранку, такого самого сльотавого та туманного, як і сьогоднішній, він уже довгенько сидів у кабінеті, працюючи з паперами. Добрячі стоси документів чекали вже кілька днів, а Яків щоразу відкладав їх на завтра. І ось саме сьогодні він вирішив вийти з нерівної боротьби переможцем і навіть упорався з першою течкою, як у двері постукали та в них зазирнула Ольга Харитонівна.

– Якове Соломоновичу, тут до вас листоноша, і щось він геть без настрою.

– То просить його. Спробуємо покращити йому настрій, тут же, урешті, лікарня!

До кабінету увійшов непоказний чоловічок і з порога почав невдоволено бурчати:

– Шукай вас по всьому місті...

– І вам доброго ранку, шановний, – Яків не став зважати на невдоволений тон, намагаючись м'яко скерувати розмову буркотуна в потрібне русло.

– Де він там, до біса, добрий? – правив далі той. – Спочатку за однією адресою, тоді за іншою, а там іще й за третьою, і все заради одного-єдиного адресата.

– Очевидно, що цей невихований адресат – я?

– Якщо ви будете Яковом Соломоновичем Ровнером, тоді так.

– Яків Ровнер власною персоною – перед вами.

– Тоді якого біса, скажіть мені, я не здогадався з адреси, що на телеграмі вказані «Мебльовані кімнати Розенберга», що вже з пів року як згоріли, та поперся шукати вас саме туди?

– Ось це мені, шановний, невідомо, – Яків розвів руками.

– Прийшов туди, – усе не вгавав листоноша, якому після вранішніх прогулянок хотілося добряче виговоритися, – там, звісно, ніякого Ровнера бути не може. Тоді я знайшов двірника сусіднього будинку, який хоча би щось знав...

– Але зрештою ви мене знайшли. – Яків зрозумів, що треба спиняти цей водоспад слів, бо кінця йому можна не дочекатися ще досить довго. – І, як я розумію, для мене є телеграма?

– Саме так, – невдоволено буркнув чолов'яга і поліз до сумки. – Ось, прошу отримати та розписатися. І надалі обов'язково повідомляйте свою справжню адресу всім, хто вам писатиме, бо ноги ж не казенні – стільки містом бігати.

– Саме так і зроблю.

Яків розписався на квитанції, дочекався, доки листоноша забереться з кабінету, й нарешті звернув увагу на телеграму, де справді красувалася його стара адреса. Зрештою, в цьому не було нічого дивного, адже до нової квартири він перебрався зовсім нещодавно. А ось прізвище відправника змусило задуматися.

– Тереховський? – пробурмотів Яків, прислухаючись до звуків і намагаючись видобути з глибин пам'яті потрібний образ. Та в голові нічого не з'являлося, і він заходився читати.

«Якове, привіт від Жижка».

– Жижко? – дивне ім'я відразу все розставило на свої місця. Жижко у світі був лише один –

Жигмонт Тереховський, з яким Яків зазнайомився ще студентом. Тоді вони непогано приятелювали, але від часу закінчення навчання майже не списувалися, тож не дивно, що колись звичне прізвище стерлося з пам'яті. Яків продовжив.

«Чував, що ти став непоганим експертом у поліції Проскурова. Маю до тебе справу в Кам'янці. Розслідую там стару плутанину. Чекаю в будь-який день у поліційному відділку. Жижко».

Яків покрутив папірець у пальцях, ніби шукаючи на звороті пояснення щойно прочитаному. Жижко й справді служив слідчим-криміналістом, та останнього разу, коли вони обмінювалися листами, мешкав у Тернополі. Тепер ось перебрався до Кам'янця. Чи прибув на запрошення місцевого поліцмейстера? «Стара плутанина». Що ж такого знайшов Жижко в цій плутанині, що йому стала потрібна допомога поліційного лікаря?

Яків кинув погляд на нерозібрані папери, перевів його на вкрите дощовими краплями віконне скло та пересмикнув плечима. Волочитися кудись світ за очі через дурний папірець? Ні, він, звісно, не проігнорує прохання про допомогу, але й не кидатиметься зопалу на поштову станцію на перший-ліпший екіпаж до Кам'янця. Треба спершу розгребти папери, попередити колег, здати справи Плейшнеру чи Марцоню... Але насамперед покінчити з клятими папірцями, поки немає термінової операції або що.

Похмурий осінній день минув неймовірно швидко, і коли наступного ранку до кабінету так само ввійшла Ольга Харитонівна з повідомленням, що прибув той самий листоноша, Яків на мить задумався, чи не спить він, адже точнісінько так усе було й учора. Навіть листоноша бурчав так само.

– Ви, певно, дуже важлива птаха, пане Ровнер, коли вам стільки телеграм.

– А що, є знову?

– Саме так. Ще й термінова.

Яків швидко поставив підпис і, навіть не чекаючи, доки за листоношею зачиняться двері, пробіг очима рядки, міркуючи, що ж так терміново знадобилося Жижкові... Але за мить з його голови зникли геть усі думки. Він знову і знову перечитував текст телеграми, намагаючись уловити суть написаного. Намагався й не міг. Текст телеграми був сухим і чітким:

«Жигмонта Тереховського було знайдено мертвим. У тілі без видимих ушкоджень не виявлено крові. Якова Ровнера просимо терміново прибути до поліційної управи Кам'янця».

Розділ 2

Екіпаж прибув за призначенням майже опівночі, і Жигмонта розбудив утомлений голос візника та легеньке торсання за плече:

– Прокидайтеся, пане. Приїхали.

– Га? – Він сіпнувся від раптового пробудження і якусь мить не міг уторопати, де перебуває. Тьмяного ліхтаря у візниковій руці ставало лиш на те, аби ледь-ледь освітити салон екіпажа.

– Кам'янець, пане, – терпляче повторив візник, тлумлячи позіхання.

Тихо форкали коні, і в прочинені дверцята задував прохолодний вітерець. Жигмонт, розімлілий у сякому-такому теплі, пересмикнув плечима, ловлячи дрижаки. Візник тупцяв з ноги на ногу, проте повільного пасажира не підганяв.

Жигмонт нарешті вибрався з екіпажа й отетеріло закрутив головою – навколо панувала майже суцільна темрява. Якби не примарні плями жовтуватого світла, що їх відкидали ліхтарі на передку, могло б здатися, що він стоїть посеред казкової первісної пітьми – прародительки ночі. Утім наявність під ногами бруківки вселяла надію, що люди в цій темряві все ж є.

– Ти куди мене привіз? – Жигмонт прибув до Кам'янця вперше і геть не орієнтувався в незнайомому місті. Хоча в такій темноті, певно, заплутав би й з діда-прадіда кам'янчанин.

– Як веліли, пане, – долинув від упряжки голос візника. – Майже в самісіньке середмістя. Вам же до поліційної управи?

– Середмістя? – Жигмонт знову покрутив головою, але темрява й не думала прорізатися бодай крихітним вогником. Під серцем заворушився гидкий хробачок страху, і він швидко сягнув до кишені по револьвер. – Ти мене на кпини береш, лайдаче? У середмісті, по-твоему, темно незгірш, як у конячому гузні?

Він стис руків'я револьвера, очікуючи на втілення найгірших передчуттів: вочевидь, ось-ось доведеться дати бій харцизякам, з якими у змові клятий візник, що затарабанив його бозна-куди, аби пограбувати. Отак міркуючи, Жигмонт обережно рушив до упряжки, біля якої вовтузився візник.

– Боронь Боже, пане! – Той ступив у пляму світла. – Я й сам не відаю, з якого це дива

жоден ліхтар у Старому місті не працює. Мо', ліхтарники сьогодні змовилися на яку капость?

– А мені скажеш навпомацки управу шукати?

– Та тут же поряд! – Візник полегшено розсміявся. – Я ось тільки коней огляну та й одразу допоможу панові з багажем. Не хвилюйтеся.

У Жигмонта від серця відкотилася важка каменюка, але револьвера він вирішив поки не ховати. Принаймні доки не переконається, що до кінцевої мети його подорожі – поліційної управи міста Кам'янця, що на Смотричі, залишилося кілька кроків.

А очі тим часом дедалі більше звикали до чорнильної темряви. Ось високо в небі зблиснула випадкова зірка, десь у далекому вікні промайнув швидкий відблиск свічки. Та й запахи були абсолютно міськими. Нічний Кам'янець пахнув мокрою бруківкою та вологими стінами невидимих у пільмі будинків, відгонив важким духом кінських яблук і поту, вплітав у загальне мереживо запахів тонкі пасемка далекої помийниці, дьогтю та диму з невидимих димарів. Був іще один аромат, який Жигмонт ніяк не міг розкрити, хоч як намагався розрізнити чутливим носом слабкі нотки.

– Та це ж кава! – стиха скрикнув він урешті. Гострий розум не підвів: пільма й справді ледь-ледь віддавала запахом кави.

– Ви про що? – Візник облишив поратися біля коней і взявся до Жигмонтових валіз.

– Мені це ввижається з дороги чи тут пахне кавою?

– А-а, пане, – Жигмонт не бачив, але міг заприсягтися, що візник широко всміхнувся, – одразу видно, що ви в Кам'янці вперше. Ваша правда – справді пахне кавою. Нічого дивного. Тут хіба немовлята її не споживають.

Він заозирався, орієнтуючись у цілковитому мороці, а тоді махнув рукою в ніч.

– Ото завтра раненько прокинетесь і зможете завітати до кав'ярні, отамо, на розі. У турків – найкраща кава.

– У турків?

– Саме в них. Вони її до Кам'янця привезли, вони її звідси по всіх усядах і розвезли, – візник спустив додолу останню валізу й за хвилину поманив Жигмонта за собою. – Ходімо, пане, управа осьо за рогом має бути.

Поліційна управа Кам'янця й справді знайшлася за неповну сотню кроків, але під її

дверима довелося пововтузитися хвилин із десять, доки на нервові гупання нарешті розчахнулося крихітне віконечко і хрипкий голос прогарчав:

– Я зара як вгупаю – рідна мати не впізнає...

– Слідчий-криміналіст Жигмонт Тереховський, – відрекомендувався Жигмонт. – Прибув на запрошення пана поліцмейстера. Тому, шановний, якщо не хочете неприємностей, будьте такі ласкаві відчинити мені двері.

– Ох... – за дверима розчаровано булькнуло. Поліціант прочистив горло, закашлявся, заходився бурмотіти нерозбірливі слова вибачення, а тоді заgrimотів ключами, відмикаючи важкі двері.

Із сіней потягло затхлістю казенного приміщення та всюдисущого дьогтю, а також теплом, що його так бракувало надворі, і ледь вловимим ароматом хліба, мабуть, з вечері чергового. Жигмонт мимоволі ковтнув слину – голод давався взнаки.

– Сю мить, пане, – черговий козирнув, прискіпливо оглядаючи пізнього візитера. Водночас він не таїв відчутного неспокою, раз по раз зиркаючи в темряву за дверима. – Годилося б, перепрошую, документика представити, що ви й справді...

– Не маю заперечень, – Жигмонт видобув із внутрішньої кишені піджака папери, і черговий у непевному світлі свічки кілька хвилин уважно вивчав викрутаси літер. Візник сумирно чекав поруч.

– Ніби все, як мусить бути, – черговий іще раз козирнув і знову похапцем глипнув у темінь. – Ось лишень в управі жодної душі, крім мене.

– Але ж мені треба десь поселитися, – Жигмону починав уриватися терпець. Голод дошкуляв дедалі дужче, вогкий вітерець забирався під пальто, й тілом прокочувалися хвилі дрижаків, і, наче цього мало, від утоми просто підкошувалися ноги та заплющувалися очі. Але якщо в управі й справді немає нікого, крім чергового, то швидкого відпочинку, вочевидь, сподіватися не варто. – Пан поліцмейстер не давав розпоряджень стосовно мого прибуття?

– Та ні, – мотнув головою поліцай.

– Холера! – вилаявся Жигмонт. – Але ж не нидіти мені на порозі до ранку!

– Пане, – подав голос візник. – Ну його до біса. Не зривайте голосу та гайда за мною. Я вас зараз і поселю, і вечерю вам zorganizую, усе в якнайкращому вигляді.

Жигмонт не відводив гнівного погляду від зніяковілого поліціанта, роздумуючи, чи варто

здіймати гвалт і далі. За мить зрозумів, що нічого путнього з того не вийде, і важко зітхнув – утома брала своє. Хотілося кинути щось на зуб і без зволікань загорнутися в теплу ковдру.

– Далеко звідсіля?

– За п'ять хвилин будемо на місці. Ще й з гори, аби ноги не трудити.

– Веди.

– Вибачення прошу, пане слідчий, – почувлося ззаду, – але ніяких вказівок не було...

Жигмонт лише махнув позад себе, не кинувши на поліціанта навіть погляду. Так, він не попередив про точний час прибуття, але треба бути справжнім провидцем, аби його розрахувати. Дорога з Тернополя до Кам'янця зайняла майже дві доби, ремонт передньої осі... А що вже набридливі попутники трапилися! Один усю дорогу до Лянцкоруні гикав, кахикав, чхав і шморгав носом, а інший намагався довести Жигмонтові, що незабаром Бог неодмінно покарає людство за гріхи, чому доказ – нічні жахіття його дружини.

Попри сподівання, із прибуттям до місця призначення пригоди не закінчилися. Жигмонт усвідомлював, що доведеться довіритися візникові та слухняно йти за ним у темряву. Під серцем знову заворушився хробачок сумніву.

– І часто в Кам'янці така темінь?

– Та ж кажу вам, пане, сам дивуюся. Щоправда, я не тутешній, але жодного разу нічого про таке навіть не чув.

– Може, справді ліхтарники вирішили норів показати?

– Аби ж то знаття...

Ноги не трималися на мокрій бруківці, гладенькій і слизькій, наче справжня крига. Як же тут люди ходять узимку, коли затяжні дощі стрічаються з першими морозами й вулиця перетворюється на ковзанку?

– Далеко ще?

– Майже прибули.

– А що хоч за помешкання? Блощиці вгодовані?

– Побійтеся Бога, пане! – Хоча Жигмонт жартував, візникове обурення було щирим. – Я

вас не абикуди веду, а до своїх знайомих. У них лише порядне панство зупиняється.

– І скільки за постій беруть твої знайомі? – Жигмонт розумів, що надурняк ніхто його й на поріг не пустить, яким би шляхетним він не здався.

– А ось про це, прошу мене вибачити, не відаю. Уже з місяць нікого на постій не приводив, то й не знаю. Щоправда, у готелі дорожче стало б – це як пить дати.

– Ну, сподіватимемося...

Вуличка була вузькою, крутою та звивистою. Темні громаддя будинків, чорніші за саму чорноту, тиснули обабіч, і Жигмонт ніяковів, орієнтуючись майже тільки на слух. Бодай один вогник у вікні, бодай блідий промінець місячного світла крізь хмари. Натомість – важка та неначе відчутна на дотик темрява і дивний неспокій. До всього цього десь далеко ще й протяжно завив собака. І цей моторошний звук розлився нічним містом, плутаючись у вузьких вуличках та відлунюючи від будинків.

– Ось і прийшли, – нарешті видихнув візник. Шостим чуттям Жигмонт осягнув, що і той ніби у сливках сидить.

На стукіт у двері знову довго ніхто не відповідав.

– Тут так годиться? – знервовано кинув Жигмонт (він ще не бачив міста, а воно йому вже не подобалося).

– Кімнати господарів – у дальній частині будинку, – пояснив візник. – А стіни – товстелезні. Колись в'язниця була.

– Буцегарня? – ошелешено запитав Жигмонт.

– Не буцегарня, а гаремна в'язниця за турків[9 - Реальний будинок на вулиці Шпитальній (Госпітальній) № 5. Щоправда, історія про гаремну в'язницю є дещо прикрашеною.]. Тут уже давно просто мешкають люди.

– Гаремна... – луною озвався Жигмонт, не знаючи, що й казати. Уява відразу намалювала вервечку дівчат, загорнених у барвисті шати з голови до п'ят так, що видніються самі підмальовані чорним очі. Для чого взагалі в гаремі в'язниця?

За дверима грюкнуло, і тихий жіночий голос сторожко запитав:

– Кого принесло посеред ночі?

– Панно Стефо, то Гіцман вам пожильця привів.

– Гіцман?

– Та я ж, вейзмір! То шо у вас робиться? – Візникові теж уривався терпець.

Брязнув засув, і двері нарешті прочинилися – від яскравого світла гасової лампи, що різнуло по очах, Жигмонт замружився, а візник шарпнувся, затуляючи обличчя рукою.

– Руку прибери, щоб я тебе бачила.

Наступної миті Жигмонт уже вирячив очі, наче баран на нові ворота, коли узрів у руці жінки замашну сокиру на довгому держаківі. Візник перелякано відсахнувся, змахуючи руками, від чого Жигмонтова валіза полетіла кудись у темряву.

– Йой! – скрикнув він, відскакуючи. – Панно Стефо, у вас усі вдома?

– Швидко до будинку, – господиня була небагатослівною.

– Стривайте, мені ж до коней вертати! – Візник розпачливо вдарив руками об поли. – Ото ніч дурнувата видалася! Пане Тереховський, ви заходьте, а я беру ноги на плечі.

Жигмонт зніяковіло спостерігав за сценою, не відаючи, як реагувати на все, що відбувалося. Господиня, вочевидь, була чимось наляканою, але вміло маскувала страх за награною рішучістю та войовничим запалом. Можливо, дещо додавав певності топірець у руці. Але сумнівно, щоб жінка змогла вправно ним захиститися просто у дверях, якби двоє чоловіків – як оце вони з візником – надумали просто зараз кинутися на неї.

– Не баріться! – повторила жінка. – Гіцмане, як маеш вертати, то бувай здоров, а ви, пане, мерщій до хати.

– Дякую. – Жигмонт подав візникові руку на прощання. Йому передалося хвилювання господині, тож рукостискання було коротким і млявим – просто доторк долонями.

– Добраніч, пане Тереховський.

Візник махнув рукою й за мить розчинився в темряві. Щойно Жигмонт ступив за поріг, як господиня похапцем захряснула двері, а ліктем управно повернула на місце засув. І лише після цього, дозволивши собі розслабитися, важко опустилася на низенький ослінчик, що стояв поряд. Жигмонт мовчав. Сьогоднішня ніч цілковито вибила його з колії, тож він вирішив поки що нічому не дивуватися: ранок покаже, що й до чого. За пів хвилини господиня підвела на пізнього гостя погляд:

– Ви вже пробачте мені, пане...

– Тереховський. Жигмонт Тереховський.

– Пане Тереховський. Ніч сьогодні неспокійна. Тому я так і приймаю вас...

– Не переймайтеся, – Жигмонт заспокійливим жестом підняв руки вгору. Зрештою, кожна людина має право божеволіти так, як їй заманеться. Та й було б гірше, якби жінка не перепросила за свою дивну поведінку.

Жінка тим часом підвелася та зважила в руці топірець.

– Ось бачите, чим мушу підбадьорюватися.

– Розумію вас, – кивнув Жигмонт і витяг з кишені руків'я револьвера. Жінка миттю напружилася, але він поклавився її заспокоїти. – Не хвилюйтеся, я – слідчий. Працюватиму тут на запрошення вашого поліцмейстера.

– Он воно що, – вона всміхнулася. – Тоді йдіть за мною. Вам кімнатку на скільки?

– Та мені аби до ранку перебути, а там я побачуся з поліцмейстером і знатиму щось конкретне.

– Як забажаєте, – у голосі господині почулося ледь вловне розчарування. – Але коли що, то пам'ятайте: вільна кімната у мене для вас є, ще й сніданок входить у плату за постій.

– Неодмінно пам'ятатиму, – Жигмонт намагався не відставати від господині у вузьких коридорчиках і незручних переходах. – Дозвольте питання?

– Питайте.

– Це правда, що тут раніше була гаремна в'язниця?

– Щира правда, – господиня нарешті зупинилася біля низьких дверей і повернулася до Жигмонта обличчям. – Але боятися нічого, привидів у цьому місці не бачили вже дуже давно.

Жигмонт прокинувся раптово і рвучко сів на ліжку. За вікном яскраво світило ранішнє сонце та цвірінькали птахи. Учорашньої вогкої темряви, що холодними пальцями лізла за комір пальта, ніби й не було. Події минулої ночі здавалися неймовірно далекими. Ба більше, вони нагадували сон, тому Жигмонт замислився, чи не приверзлися йому в кошмарному маренні. Чорнильна темрява, якої не буває навіть найтемнішої ночі,

відсутність бодай найменшого натяку на світло чи то у вуличних ліхтарях, чи в будинках, моторошне виття собаки та незрозумілий страх, що брався нізвідки.

— Ух, — чоловік пересмикнув плечима, відганяючи важкі спогади. Ні, все це йому, на жаль, не наснилося. Візник Гіцман, стривожений черговий поліціант в управі, темна звивиста вуличка зі слизькою бруківкою, нервова господиня із сокирою в руці та... в'язниця колишнього турецького гарему!

Жигмонт зацікавлено покрутив головою, роззираючись у досить просторій, як на колишню в'язничну камеру, кімнаті. Можливо, турки мали власне уявлення про ув'язнення. Вчора йому ледве стало сил, аби дочовгати до ліжка, стягти одяг і пірнути під ковдру (втома взяла своє, і за мить він уже провалився в сон), сьогодні ж нарешті знайшов змогу роздивитися навколо та з'ясувати, де довелося перебути ніч. Щоправда, нічого гріха таїти, «перебути» вдалося дуже пристойно: постіль виявилася чистою, а кімната, незважаючи на товстезні стіни та низьке склепіння стелі, — теплою.

Жигмонт потягся до хрускоту в суглобах і підійшов до вікна, очевидно, пробитого в товщі стіни пізніше, коли будівля вже не виконувала функцію в'язниці. Просто перед вікном росли цупкі кущі, крізь зарості яких проглядалася частина вулиці. Вулиця як вулиця. Нічого незвичного чи моторошного, як здавалося зовсім нещодавно, коли над землею панувала ніч. Зараз же, коли світило не по-осінньому яскраве сонце, усі страхи зникли.

У двері постукали.

— Пане Тереховський, ви вже прокинулися? Сніданок буде за десять хвилин.

— Сю мить! — гукнув Жигмонт, розбираючи одяг, звечора звалений на спинку стільця.

— Воду для вмивання я ставлю біля дверей.

— Дякую!

Сорочка зім'ялася, та й штани після подорожі мали не надто презентабельний вигляд. Йти отак на прийом до поліцмейстера Жигмонт вважав для себе неприпустимим. Тому він обережно прочинив двері, навшпиньки прослизнув до напівтемного коридорчика та повернувся з мискою теплої води, шматочком мила і рушником. За чверть години Жигмонт покинув кімнату вмитим, поголеним і вбраним у свіжу одіж. Тепер не соромно з'явитися перед ясні очі поліцмейстера. Чоловік перебував у чудовому гуморі, майже забувши нічну пригоду.

Жигмонту довелося кілька хвилин поплутати будинком, доки він утратив нарешті до кімнати, де на нього чекав сніданок. Химерні проходи й коридорчики постійно нагадували, що колись тут була зовсім не оселя, а сувора в'язниця. Після кількох завертань до

підвалу, комірчини, а потім ще й на другий поверх, де мешкала господиня, пожилець нарешті крутнув у правильний закапелок і почув знайомий голос:

– Сюди, пане Тереховський.

Він пішов на заклик і за мить ступив до ідальні, де біля довгого столу поралася пані Стефанія.

– Сподіваюся, ви не проти яечні зі шкварками, свіжого хліба, масла та кави?

– Анітрохи! – Від неймовірного аромату, що витав у повітрі, рот у Жигмонта наповнився слиною, а шлунок видав протяжне голодне бурчання. Чоловік знічено кахикнув, боячись, що той звук зачує господиня.

– Тоді прошу до столу, – жінка вказала на стілець. – А я, з вашого дозволу, зникаю. Як будете йти – дайте мені знати.

– Неодмінно.

– О, якщо вас цікавить, то он там на столику – вчорашня газета.

Жигмонт вдячно кивнув і за хвилину вже насолоджувався сніданком. Яечня з двох яець і добрячий кусень ще теплого хліба з маслом зникли блискавично, залишаючи по собі блаженне відчуття ситості та спокою. Чоловік обтер губи серветкою, неквапом налив з кавника кави та нарешті потягся по газету.

Це було число «Подільських губернських відомостей» за середу. Жигмонт перегорнув газету сторінку за сторінкою, не надто приглядаючись до дрібного шрифту статей, а зауважуючи лише заголовки. Здебільшого ті не давали йому ніякої поживи для розуму. Це нагадувало ситуацію, коли сидиш у незнайомому товаристві, де всі одне одного знають. Розмови точаться навколо чогось, що добре зрозуміле тільки співрозмовникам, раз по раз лунають жарти, товариство вибухає щирим сміхом, а ти сидиш ні в сих ні в тих, ловиш знайомі слова, намагаєшся вхопити суть того, що відбувається, проте нічого путнього не вдається.

Особливо ретельно Жигмонт передивився кримінальну хроніку, але з'ясував, що нічого, вартого уваги, останнім часом у місті не трапилося. Кілька вуличних пограбувань було розкрито по гарячих слідах, одна крадіжка з магазину виявилася не надто майстерно вигаданою обладункою його ж власника, а далі й геть нецікаво – кілька нетверезих бійок і відмова заплатити повії за послуги.

Жигмонт усміхнувся дріб'язковості криміналу, як на губернське місто, коли наступний заголовок змусив його насупитися.

УБИВСТВО Й ДОСІ ЗАЛИШАЄТЬСЯ НЕРОЗКРИТИМ.ДОКИ ЗЛОЧИНЕЦЬ ГУЛЯТИМЕ НА ВОЛІ?

Моторошне вбивство міщанина Горохова, що сталося позаминулого тижня в понеділок, і досі залишається нерозкритим. Нагадаємо, що тіло пана Горохова було знайдено в чагарниках біля річки поблизу Польської брами. Спочатку поліція висунула версію, що пан Горохов наклав на себе руки, стрибнувши у прірву, або ж скоїв то з необережності, проте надалі почала розглядати версію про вбивство. Подробиці в поліції не коментують. То що – убивця досі гуляє на волі?

Жигмонт замислився і піймав себе на думці, що мимоволі вибудовує в голові план майбутнього розслідування. Заговика була в тому, що він жодного разу не бачив місто. Учора ввечері Кам'янець наче навмисне сховався від нього, не бажаючи ділитися своїми таємницями. Чоловік навіть не уявляв, що таке «Польська брама» та який вигляд має річка коло неї, не відав, як туди дістатися, і геть не тямив, із якої кручі у прірву вирішив стрибнути покійний міщанин Горохов.

Попри це, Жигмонт навіть не сумнівався, що справу буде доручено саме йому. Поліційна управа Кам'янця досі не обзавелася власним слідчим, тож те, що вбивство не розкрили, означає, що рядовим поліціантам воно виявилось не до снаги.

Що ж, Жигмонт полюбляв заплутані справи. Дошукуватися істини буде цікавіше, водночас вивчаючи нове місто. Усе, що він до сьогодні чув про Кам'янець, вселяло надію, що місто йому неодмінно сподобається. Так уже склалося, що Жигмонт кохався в невеликих містах, які з давніх-давен пристосовувалися до ландшафту, підкорювали скелі, урвища, річки й видолінки. Йому подобалися вузькі та круті вулички, зовсім як та, що нею він простував увечері. І нехай учора не вдалося розгледіти в темряві навіть витягнутої руки, чоловік був певен, що Кам'янець йому припаде до душі.

– Час іти! – Жигмонт допив захололу каву, зиркнув на годинник і згорнув газету. А тоді пригадав їхній із візником нічний похід від поліційної управи до будинку пані Стефи і замислився, чи зможе повторити його назад і вдень. Хай там як, а язик, як відомо, до Києва доведе.

Уже за пів години Жигмонт стовбичив на порозі поліційної управи. Він роззирався довкруг і вирішував, куди ж податися, зважаючи на наявність аж доби вільного часу попереду. Замість зустрічі з поліцмейстером, чоловік мусив удовольнитися запискою, де головний

поліціант щиро перепрошував за терміновий від'їзд і призначав зустріч завтра о десятій ранку.

– Місто реабілітується за поганий прийом? – Іноді Жигмонт розмовляв сам із собою. Він уявляв, що поруч невидимий співрозмовник, який підкаже гарну ідею чи запропонує слушну думку. І справді, скидалося на те, що Кам'янець бажає познайомитися зі своїм новим мешканцем, із яким сьогодні вночі обійшовся не надто привітно. Він немов подавав руку на знак примирення та запрошував неквапом прогулятися брукованими вуличками. Таку пропозицію не можна було ігнорувати.

Небо здавалося неймовірно високим і чистим, таким, яке буває лише восени. Удень сонце обов'язково припече, і бруківка пашітиме майже літньою спекою, а зараз місто ще розкошувало в ранковій прохолоді, за якої неймовірно смакує кава.

– Кава! – Жигмонт пригадав візника, який уночі говорив про турецьку кав'ярню і махав рукою... Чоловік прискалив око, орієнтуючись на місцевості, і за мить упевнено крокував майданом, аби невдовзі вийти на ріг вузької вулички, де владно панував один запах – свіжозмеленої кави.

Просто на хіднику стояло кілька мініатюрних столиків, таких маленьких, що здавалося, наче, окрім кількох чашок кави, на них нічого не поміститься, і схожих, немов розрахованих на дітей, стільчиків. Щойно Жигмонт опустився на один із тих стільчиків, як зрозумів, що почувается досить зручно, і вгледів запопадливого кельнера, який відразу виріс поруч. Щоправда, кельнером назвати чолов'ягу в Жигмонта язик не повернувся, бо німецьке слово аж ніяк не пасувало до його зовнішності. Той був смаглявим, чорновусим, із чималеньким носом з горбинкою та із пронизливим поглядом колючих очей. Ще й мав на собі яскравий східний халат і великий тюрбан.

Кілька секунд Жигмонт вражено розглядав кельнера, гадаючи, чи перед ним справді турок, чи вигадливий власник закладу отак приваблює клієнтів.

– Пан бажає кави?

– Т-так, – Жигмонт нарешті оговтався.

– Якої саме?

– Ем-м... А вона буває не просто кавою?

Він дещо ніяковів перед кельнером, який вивчав його уважним поглядом з-під кушуватих брів. Не те щоби Жигмонт був геть невігласом і не знався на каві, але перед досвідом цього чоловіка його знання не варті були й гороб'ячого чхання.

– О, звісно! – Кельнер усміхнувся та звів очі до неба, від чого його обличчя враз набуло дивно-одухотвореного вигляду, ніби він говорив щонайменше про Бога. – У нас подається два десятки видів кави!

– Два десятки! – вражено видихнув Жигмонт. На хвилюку він припустив, що кельнер просто глузує з нього (побачив нібито простачка та й вирішив напустити ману), але відразу ж осмикнув себе, утямивши, що в чолов'яги не було навіть думки про жарти. То тут і справді подають два десятки різновидів кави? Отакої!

– І, повірте, це далеко не все, що можна нафантазувати з кавових зерен!

– Тоді, шановний, мушу зізнатися, що ви бачите перед собою невігласа, який геть не тямить, чого хоче.

– Ви ж у нас уперше? – Кельнер укотре уважно глипнув на Жигмонта.

– Так.

– Тоді дозвольте вас вразити.

– Сподіваюся, приємно, – Жигмонт усміхнувся. Кельнер починав йому подобатися. Та й, крім усього, із прочинених дверей кав'ярні раптом війнуло таким запаморочливим ароматом, що в нього закрутилося в голові. Це була неймовірна симфонія кави – якихось невідомих екзотичних спецій, свіжої здоби та нагрітих сонцем фруктів. Принаймні саме отакі асоціації видав Жигмонтові його тренований мозок слідчого.

– О, звісно, – кельнер шанобливо вклонився, на східний лад торкаючись рукою чола. – Наша кав'ярня дарує лише приємні враження.

– Тоді нетерпляче чекаю.

Кельнер знову вклонився і м'яко прослизнув до приміщення, а Жигмонт відкинувся на спинку стільчика та на повні груди вдихнув прохолодне повітря, напоене пахощами Сходу.

Місто й справді перепрошувало за нічні незручності й усіляко намагалося виправити думку про себе.

– І тобі це вдається, – під носа пробурмотів Жигмонт, блаженно озираючись навколо. Повз пробігали в якихось своїх справах заклопотані люди, торохтіли вози й коляски, а він сидів і насолоджувався спокоєм, умиротворенням і ласкавим сонцем. І хоча він поки що зовсім не бачив Кам'янець, той починав йому подобатися.

– Прошпана?

Чийсь деренчливий голос скинув Жигмонта з небес на землю. Він покліпав засліпленими сонцем очима й нарешті розгледів поряд зі своїм столиком худорлявого чоловічка з куценською борідкою та рідким волоссям до плечей, недбало зачесаним на проділ. Далеко не першої свіжості костюм сидів на ньому мішкувато, а нечищені черевики давно просили дати їм спокій. У руках чолов'яга м'яв капелюха і несміливо переступав з ноги на ногу.

– Прошу? – Жигмонт не зрозумів, що від нього хочуть, і тицьнув собі в груди пальцем. – Ви до мене?

– Так, прошпана, – кивнув чоловічок.

– Слухаю вас, – Жигмонт підібрався і ще раз прискіпливо оглянув чоловіка. Скидалося на те, що зараз у нього проситимуть гроші.

– Чи не бажає пан почастувати випадкового перехожого кавою й натомість почути від нього кілька чудових історій, які звеселять розум або ж серце?

У Жигмонта відвисла щелепа. Він очікував, що чоловічок скаржитиметься на підступну долю, котра вчора підносила чарку за чаркою, а сьогодні покинула стражденний організм напризволяще. Він лаштувався вислухати історію про загублений гаманець і відчайдушну потребу кількох копійок, аби купити місце в екіпажі, що прямує до біса на роги. Він, зрештою, сприйняв би й оповідку про пограбування, але щоб уранці волоцюжка просив кави та ще й в обмін на історію – з таким стикнувся вперше.

Жигмонт відкрив було рота, але цієї ж миті з кав'ярні вигулькнув кельнер з невеличкою тацею на одну чашку. Він побачив чоловічка і спохмурнів.

– Прошу, пане, ось і обіцяний сюрприз. Він вас приємно здивує, – кельнер поставив перед гостем невеличку філіжанку, розписану витонченими східними візерунками. Від темної й наче аж густої рідини підіймався божественний аромат. Жигмонт на мить замружився від насолоди, проте встиг краєм ока помітити, як волоцюжка зніяковіло відступив убік і геть розчавив у руках капелюха.

– Дякую, – він приязно всміхнувся кельнерові. – Аромат уже дивує.

– І не турбуйтеся про відпочинок, заваду ми зараз приберемо, – кельнер грізно насупився і ступив крок назустріч волоцюжці. Того наче вітром здуло.

– Зізнаюся, мені він навіть сподобався, – промовив Жигмонт, обережно пригублюючи каву.

– Загалом він зовсім нешкідливий, – розвів руками кельнер. – Але дехто з відвідувачів буває не надто втішений його товариством.

– Місцевий п'яничка?

– Місцева знаменитість.

– Навіть так?

– Ви не повірите, хто він насправді.

– Здивуйте мене знову, – усміхнувся Жигмонт, салютуючи кельнерові філіжанкою. Кава й справді перевершила всі сподівання.

– Ви щойно розмовляли зі священником.

– Із ким? – Жигмонт похлинувся кавою і мусив над силу затримати дихання, аби не заляпати сорочку. Чоловічок з очевидними слідами вчорашньої п'ятики на несвіжому обличчі – священник?

– Вам не почулося. Щоправда, священник він уже давно колишній, але всеньке місто звертається до нього не інакше як отець Олексій.

Жигмонт ковзнув поглядом по вуличці в той бік, де зник волоцюжка. Розум тепер відмовлявся називати його так. Невідомо за що чоловічка позбавили сану, але його соціальний статус для Жигмонта однаково зріс: він більше не був просто п'яничкою, хоч і до «отця» поки що не піднявся.

– Тепер він промишляє історіями?

– Тепер він промишляє здебільшого тим, що набридає людям. Щоправда, його можна не остерігатися – то цілком невинна людина.

– У такому разі, – Жигмонт відсorbнув кави, – ви даремно його злякали. Я в Кам'янці вперше, але, дай Боже, трохи затримаюся. Тож було б цікаво познайомитися з місцевою «легендою».

– О, – кельнер розсміявся (він дозволив собі побесідувати з відвідувачем, позаяк той був наразі єдиним), – можете не засмучуватися. Хто-хто, а отець Олексій не змусить на себе довго чекати. Іноді здається, що він знає в обличчя кожного мешканця міста. І саме тому безпомилково визначає гостей, до яких і в'язне.

– Перебільшуєте? – недовірливо всміхнувся Жигмонт.

– Почасти, – кивнув кельнер. – Але не надто.

– Тоді це унікальний чоловік. І я неодмінно хочу з ним поговорити.

– Матимете таку нагоду безліч разів, – кельнер знову всміхнувся, кивнув і зник у кав'ярні.

Чашка з кавою була мініатюрною, і напою мало стачити ще на один-два ковтки, тому Жигмонт не квапився. Він замріяно розглядав перехожих, мугикав під носа нехитру мелодію та будував плани. Відзавтра розпочнеться його робота в Кам'янці, відзавтра він з головою порине у круговірт тутешнього життя, чи то пак смерті – справа бідолашного пана Горохова, вочевидь, отак просто повз нього не проскочить. А отець Олексій і справді може виявитися непоганим інформатором. Такий собі ходячий довідник, який іноді потрібно підбадьорювати кавою чи чимось міцнішим. Без сумніву, він носій маси інформації, котра так чи так зацікавить його – Жигмонта. Отож треба чимшвидше відшукати колишнього священника та спробувати заприятелювати з ним.

Щойно Жигмонт про це подумав, як з-за спини почулося вже знайоме:

– Прошпана?

Слідчий рвучко озирнувся, чим налякав чоловічка. Той схарапуджено відстрибнув на крок назад, але миттю оговтався.

– Ви повернулися?

– Прошпана, я отуто за рогом причаївся... І мимоволі, не подумайте чого, саме мимоволі підслухав вашу розмову...

– Та-ак, – злегка всміхнувшись, протягнув Жигмонт.

– Вам потрібна людина, щоб ознайомити вас із містом...

– І ви хочете запропонувати власну кандидатуру.

– А кого ж іще? – щиро здивувався чоловічок. – Про мене щойно казали правду: ніхто не знає Кам'янець краще.

– Тоді, – Жигмонт вказав на порожній стілець навпроти себе, – яку каву ви будете?

Наступного дня, призначеної години, Жигмонт сидів у кабінеті очільника кам'янецької поліції та вислуховував його довжелезні монологи. Поліцмейстер був підстаркуватим, неквапливим, але на справі своїй зуби з'їв, хоча й полюбляв до всього підходити аж надто

здалеку.

– Ви вже, сподіваюся, помітили, пане Тереховський, що місто наше не надто велике. Проте не таке вже й маленьке. Щодня маємо чимало роботи, тому вирішили запросити до управи на постійну службу слідчого, так би мовити, не вдома вирощеного. Убивства, на щастя, трапляються не щодня, але й не без того. Ось, до прикладу, не так уже й давно... Горохов...

– Так, – кивнув Жигмонт, – я якраз учора в газеті вичитав...

Та поліцеймейстер неначе не чув його і провадив далі таким самим розміреним тоном:

– Так ось, пан Горохов, якого ми помилково записали в самогубці. А із самогубця що візьмеш? Що там розслідувати? Але не так сталося, як гадалося...

Поліцеймейстер на хвилюк замовк, однак Жигмонт, уже навчений, не розтуляв рота. Мовчанка й справді не затягнулася надовго.

– Або взяти так само недавно убіенну міщанку Катц, – поліцеймейстер підійшов до шафи, геть заставленої теками з паперами, й кілька секунд дивився на неї крізь товсті скельця окулярів. Тоді кахикнув у кулак і знову повернувся до Жигмонта. – Довелося б вам і за цю справу братися, якби за тиждень рівно її рідна дочка не зізналася, що то вона скоїла злочин, коли мати навідріз відмовилася давати згоду на її шлюб... Або взяти хоча б...

Кого ще хотів «узяти» поліцеймейстер, Жигмонт так і не дізнався, бо той раптом махнув рукою, перериваючи свій словесний потік, облишив походжати кабінетом і сів за стіл.

– Розводитися можна довго, пане Тереховський, – на блідому обличчі поліцеймейстера вималювалася слабка подоба посмішки, – але поки дозвольте запевнити, що тут вам справді будуть раді.

– Намагатимусь виправдати сподівання, – хитнув головою Жигмонт.

– Для початку ми не завантажуватимемо вас роботою. Розумію, що з новим містом треба ознайомитися, але за справу пана Горохова вам таки доведеться взятися.

– Звісно, пане поліцеймейстере.

– Бо мені його вдова вже голову прогризла після того, як газети роздзвонили, що поліція визнає, наче припустилася помилки.

– Сьогодні ж перегляну всі матеріали.

- Та там, відверто кажучи, матеріалів – кіт наплакав. Але покладаємося на вашу вправність і кваліфікацію.
- Отже, починатимемо спочатку.
- Оце слова справжнього чоловіка! – Поліцмейстер знову всміхнувся і подав Жигмонтові руку. – Якщо ж вам потрібна людина, аби вивчити, так би мовити, місто...
- Дякую, пане Лещинський, однак я вже маю надійного провідника. Оце вчора ми й зазнайомилися.
- Навіть так? І хто ж це, коли не секрет?
- Абсолютно. Це отець Олексій.
- Отець... Олексій? – Поліцмейстер на мить затнувся, вибалушив очі й затамував подих. Утім швидко оговтався. – Гм... А, зрештою, чому б і ні?
- Заперечуєте? – Жигмонт наготувався вислухати думку старого служачи про колишнього священника, але той лише заперечливо помотав головою.
- Хіба тільки морально. Як справжній вірянин.
- А як професіонал від поліції?
- Гм... – поліцмейстер знову на хвилю замислився, а його бліді щоки забарвив ледь помітний рум'янець. Жигмонт умів торкнутися потрібних струн. – Як... професіонал... я змушений схвалити ваш вибір.
- Ну, цей вибір був очевидним і сам напросився на знайомство.
- То й добре, – кивнув поліцмейстер. – Але пам'ятайте, що ця людина одного разу вже поставила власні інтереси вище за всі інші.
- Завжди тримаю це на думці. І відразу ж поставлю вам запитання у справі пана Горохова.
- Так? – Поліцмейстер випростався у кріслі. – Чим можу?
- Учора з тим самим провідником я відвідав Польську браму, аби оглянути місце злочину... Хоча насправді місце злочину набагато вище... Однак нехай. Я так розумію, що тіло нещасного мені побачити ніяк не вдасться?
- Чому ж це? – Поліцмейстер усміхнувся. – Ми ж не село якесь. Тіло... власне, все, що від

тіла залишилося, досі лежить у льодовні. А ви, перепрошую, маєте медичні навички?

– Хотілося б знати більше, – розвів руками Жигмонт, – але що є, те є. А чи не знайдеться якого медика, що міг би?..

– Власного не тримаємо, – скрушно зітхнув поліцмейстер. – Та й не хочеться абикого брати на службу, а тоді зрозуміти, що дармоїд. Ось у Проскурові, там інша річ. Звернулися до звичайної лікарні, й результат – вище за всі сподівання!

– А що там такого цікавого?

– А ви не чули?

– Зізнаюся, не довелося.

– Ну-у, чудасія просто, – щиро здивувався поліцмейстер. – Справа гучна була. На початку минулої весни там таке коїлося, що волосся дротом стає. І як ви гадаєте?

– І як я гадаю?

– Не поліція, а саме лікар усе до пуття довів. Щоправда, злочинця покарано не було, але завдяки такому собі Якову Ровнеру вбивства припинилися.

– Стривайте, ви сказали – Яків Ровнер?

– Саме так.

– Але ж я його знаю! Ми навчалися разом! Та й вряди-годи листуємося!

– І не чули про ту голосну справу? Ай-яй, юначе, – поліцмейстер скрушно похитав головою.

– Зате тепер я знатиму, до кого можна звернутися по допомогу!

Поліційна льодовня була в такій глушині, що Жигмонту довелося кілька разів розпитувати про дорогу до неї у випадкових перехожих, а тоді ще майже пів години шукати її непоказну будівлю. Тут довелося довго гупати у двері, а потім іще довше пояснювати заспаному охоронцеві, хто він такий і навіщо прийшов сюди надвечір, коли всім добропорядним мешканцям міста належало б сидіти або вдома за вечерею, або ж у товаристві собі подібних у ресторації.

Охоронець, який, здавалося, нещодавно приклався до пляшки й саме сподівався дати добрячого хropaка, довго збирав докупити думки і ніяк не міг утямити, що від нього хоче проти ночі заповзятливий молодик.

– Дався вам той Горохов, – нарешті вичавив він і пропустив Жигмонта повз себе в темряву вузького коридорчика. – Там того Горохова... Шматок м'яса сам...

– Т-тобто? – Жигмонт відчув легку хвилю млості. Фантазія вмить вималювала в уяві моторошну картинку. Не те щоб він боявся мерців чи втрачав свідомість від вигляду крові, але «шматок м'яса» – це трохи занадто.

– Пане, ви слідчий чи де? Тіло ж знайшли на Польській брамі, не?

– Так.

– А звалилося воно туди звідкіля? Ви бачили, скільки там летіти? А дерева? А чагарі?

– І? – Жигмонт слухняно йшов за охоронцем, який продовжував розумувати. Різкі тіні від його ліхтаря гротескно вигиналися на кам'яних стінах коридору.

– Ось вам і «і»! Донизу впало вже не тіло! – Охоронець коротко реготнув і перехрестився. – Тільки й мови, що була людина.

Жигмонт налаштувався на найгірше. І, хоч охоронець, звісно, перебільшив, він таки жажнувся, щойно відгорнув із небіжчика задерев'яніле від холоду простирадло. І річ була зовсім не в тому, що від тіла «не залишилося сливе ніц». Навпаки. Тіло здавалося неприродно білим. Воно просто світилося прозорою білістю, наче безумний художник вирішив повправлятися на ньому й залив білилами. Навіть жовтуваті плями світла від лампи в руках охоронця, який похитувався поряд і швидко тверезів від холоду, не маскували моторошної білизни покійного. За час служби слідчим Жигмонт звик до вигляду небіжчиків, але таке видовище постало перед ним уперше.

– Численні перелами кінцівок, – змуджено почав охоронець, тоді як Жигмонт схилювався над тілом і ретельно вивчав травми, – рвані рани та забої по всьому тілу внаслідок падіння оного зі скелі, синці та подряпини. Зламана шия і розтрощена голова, спотворене обличчя після удару об камінь...

Ушкодження й справді були страшними. Та не вони позбавляли Жигмонта спокою. Що саме не так, він не розумів.

– Стривай, друже, не торохти над вухом, – обірвав він охоронця. Той замовк на півслові, і в підвалі повисла напружена тиша.

Жигмонт знову схилювся над тілом, але думка, немов налякана тишею, зникла. Він відчув, що ще мить – і втратить нитку назавжди.

– Повтори все від початку! – Жигмонт скрикнув так раптово, що нещасний охоронець ледве не впустив ліхтар.

– Що повторити? – Він отетеріло витріщився на навіженого молодика.

– Ти розповідав про тіло! Повтори все так само, якщо зможеш!

– Численні перелами кінцівок... – невпевнено почав той.

– Далі, далі! – нетерпляче підганяв його Жигмонт.

– Рвані рани... забої по всьому тілу внаслідок... внаслідок падіння одного зі скелі...

– Далі!

– Синці та...

– Стоп!

Охоронець вдавився словом, кавкнув і перелякано замовк, не зводячи погляду зі слідчого, який ледь не водив носом по трупі, а тоді ще й узявся його обмацувати!

– А ось тут ти, друже, помиляєшся, – говорив Жигмонт собі під ніс, не зводячи прискіпливого погляду з трупа. – Синців на ньому немає...

– І що це означає? – Жигмонт міряв кроками кімнатку й за звичкою розмовляв сам із собою. – Це означає... Будьмо послідовними.

За вікном давно запала ніч, і на склі витанцьовували відблиски прикрученої лампи, у світлі якої розмірено походжав Жигмонт. Великий будинок потопав у тиші, й лише в одній із його кімнат ніяк не бажав утихомиритися захоплений балачкою із розумним співрозмовником пожилець.

– Будьмо послідовними. Синець утворюється від того, що під шкіру крізь розірвані судини потрапляє кров. Так? Так! Коли ж синець не утворюється? А тоді, коли людина померла до того, як отримала травму. Так? Тобто рух крові зупинився до удару...

Жигмонт замовк, але ходити не припинив. Він смикав пальцями вуса, розмірковуючи тепер

уже мовчки. Мимоволі згадав знаменитого Шерлока Голмса, котрий лупцював мерців палицею, аби визначити, чи з'являються синці після смерті, і всміхнувся.

– Або ж синці не утворилися з іншої причини. Але в справі про це нічого не сказано. Невже ніхто не зауважив? – Жигмонт неначе боявся сам собі озвучити моторошний і почасти неймовірний здогад. Але зрештою здався. – І не утворилися вони тому, що тіло було знекровлене ще до падіння з кручі!

Так, це звучало дико. Кому й для чого знадобилося зливати з нещасного пана Горохова кров? Тим паче, що в паперах щодо справи не було й слова про те, що тіло виявили в калюжі крові чи якісь сліди знайшли на кручі над Польською брамою. Жодної згадки! Що це? Звичайна недбалість поліціантів, які відразу ж ухопилися за версію про самогубство та вирішили нікуди не звертати з натоптані стежки?

Хай там як, спершу вартувало би поспілкуватися із поліціантом, який знайшов тіло й особисто сам оглядав місце злочину. Якщо оглядав узагалі. Далі непогано було би провести розтин тіла, щоб підтвердити здогад (хто-хто, а компетентний лікар мав би встановити відсутність крові в тілі жертви чи принаймні логічно пояснити відсутність синців).

Жигмонт зупинився і довго вдивлявся в темряву за віконним склом. Як можна знекровити людину, не наробивши слідів? А їх і справді не було, адже, коли отець Олексій на прохання Жигмонта привів його на місце злочину, він ретельно облазив усі кущі та ледве пальцями не обмацав кожну п'ядь землі на кручі, звідки могли скинути нещасного. Так, можна грішити на дощі, на те, що минуло трохи часу, що сліди затерлися, загубилися, але ці кляті синці, точніше – їхня відсутність, доводили Жигмонта до шалу.

Наступний день не прояснив ситуації. Поліціант, який виявив тіло нещасного Горохова, лише витріщався у відповідь на всі запитання та завчено відповідав, що «не було крові, вашбродь».

– А місце на кручі оглядали?

– Яке місце, вашбродь?

– Звідки скинули тіло.

– Ну-у... Не те щоб надто ретельно.

– Але кров, якби вона там була, ви б помітили?

– Не було крові, вашбродь.

– А внизу?

– Не було крові, вашбродь.

– От, холера!

Жигмонт ляснув кулаком по долоні від безсилої люті на недалекого городского, який відповідав достоту, як папуга, хіба що, як той, з ноги на ногу не переступав.

Гаразд, нехай городовий дійсно каже правду. Нехай нагорі не помітили слідів крові. Нехай унизу, біля тіла, крові також не знайшли (хоча за наявності таких ушкоджень вона мала би бути). Тоді виходить, що таки його, Жигмонта, правда, і нещасного Горохова зіштовхнули донизу вже тоді, коли в тілі крові не було?

Жигмонт здригнувся, відчуваючи, що справа про банальне, на перший погляд, самогубство може виявитися геть не банальною. Принаймні в його практиці нічого схожого поки не траплялося.

– Усе колись буває вперше, – Жигмонт відпустив городского й заметався крихітним кабінетиком, який йому люб'язно виділили в управі. Кімнатка, вочевидь, колись слугувала комірчиною, бо туди ледве поміщалися робочий стіл з невеликою шафою і залишалося достатньо вільного місця під стіною, аби зробити три кроки, розвернутися і повторити нехитрий маршрут назад. Але Жигмонтаві й такі апартаменти подобалися, переважно тому, що невелике загразоване віконце виходило на сонячну сторону й у кабінетику весь день було світло і тепло. Жигмонт не те щоб не любив темряву, але за сонячного світла почувався більш упевнено.

– А якщо?.. – За мить він грюкнув дверима й вискочив у коридор, покрутив головою, не відразу орієнтуючись на новому місці.

– Ви щось хотіли, пане Тереховський? – Повз якраз проходив писар – сухуватий чоловічок із дротяними окулярами на носі, з-за яких, як зауважив собі Жигмонт ще під час їхнього знайомства, світилися розумом надзвичайно жваві очі.

– Коли ваша ласка, – кивнув він. – Я хотів би переглянути кілька справ із архіву...

– Так, яких саме?

– Мене цікавлять убивства. Мабуть, із початку року.

– Зробимо, пане Тереховський.

Жигмонт повернувся до себе і, очікуючи на папери, заходився нервово стукати пальцями по столі. Відчайдушна думка не давала йому спокою: позаяк не щодень стикаєшся з фактом зціджування з тіла всієї крові, чи не знайдуться якісь збіги з ним у попередніх справах. Тобто чи не знав чогось подібного Кам'янець раніше?

– Треба буде розпитати отця Олексія. Той також може щось знати. І цілком імовірно, навіть більше за поліцію.

Той день, аж до глибокого вечора, Жигмонт просидів за паперами, але не просунувся в справі ані на п'ядь. Від початку року в Кам'янці було скоєно двадцять шість убивств, але жодне з них не викликало у прискіпливого слідчого жодної підозри. Попри те що трупи не оглядав медичний експерт, який міг би встановити відсутність крові бодай в одному тілі, обставини смерті всіх постраждалих виявилися вкрай банальними. П'яна бійка, яка переросла у вимахування ножами, сварка між чоловіком і дружиною, що закінчилася вилами в животі нещасної, пограбування крамниці та застрелений грабіжниками власник, який невчасно з'явився на дзенькіт розбитого скла... Жигмонт перегорнув останню сторінку останньої справи та з розмаху припечатав тонку течку до столу долонею – усе марно!

– Що ж, завтра почну передивлятися справи за минулий рік, – він розігнув задерев'янілу від довгого сидіння спину й потер утомлені очі. – Мусить десь щось проскочити, я відчуваю.

Але й наступного дня серед усіх сорока двох справ про вбивства в місті й околицях, які ретельно вивчив Жигмонт, не знайшлося нічого, бодай віддалено схожого на вбивство Горохова. Щоправда, був один випадок самогубства – дівчина кинулася зі скелі. Утім справа не містила нічого загадкового, адже ряхтіла показами рідних і знайомих нещасної, а городовий, який ретельно записував кожне слово свідків, між іншим, чорним по білому відзначив, що тіло після виявлення «спливало кров'ю так щедро, що двоє свідків не втрималися на ногах від побаченого».

Ще й отець Олексій наче у воду впав. Жигмонт укотре подумки й уголос картав себе за те, що не здогадався домовитися з чоловічком про спосіб знайти в разі потреби, натомість безцільно ганяючи містом посильного в пошуках колишнього священника.

– Звикай, Жижку, до рутини, – Жигмонт відкинувся на спинку стільця й зиркнув на годинник. Заповнений сухою канцелярщиною поліційних звітів і марними пошуками зачіпки день проминув непомітно. Проте відсутність результату – це теж результат, і Жигмонт не втрачав надію. Він знав, що не завжди вдається розплутати справу з наскоку, тим паче, коли сам не мав змоги відразу ж оглянути місце злочину. Ще й коли прибув до нового міста, де досі почуваєшся забродою.

Він перегорнув останній аркуш і відклав теку з паперами. Настрою не було, але рішучості не поменшало. Справа Горохова, яка спочатку чомусь здалася простою та нецікавою, тепер поглинула всі думки слідчого. Не хотілося пошитися в дурні на першому ж злочині.

– Що ж, може, завтра пощастить більше.

Але назавтра про справу Горохова довелося забути, адже вранці, не встиг Жигмонт налити собі кави та розгорнути за сніданком свіжу газету, як до ідальні влетів засапаний городовий, розмашисто козирнув і випалив:

– Вашбродь, збирайтеся! Маємо вбивство. Доведеться на Карвасари добиратися, тому, ну ж бо, не баріться!

– Ідемо! – Жигмонт умить перекинув у себе каву, схопив піджак і кинувся за городовим до дверей. – Подобиці якісь знаєш?

– Та які там подобиці, вашбродь? – Городовий на хвилюку пригальмував. – Я навіть тіла не бачив – веліли за вами мчати, аби ви вже самі, так би мовити, на власні очі... Ось хіба лише...

– Що? – Жигмонт відчув неприємну голочку коло серця.

– Поліціант, який на місце першим прибув, щось торочив про те, що нещасний зі скелі стрибнув, просто як ото нещодавно Горохов.

Голочка розмашисто ввігналася Жигмонту просто в серце. Є! Звісно, ні в чому не можна бути певним, але схожість обставин наштотувала на думку, що невдовзі він споглядатиме картину, схожу на ту, яка постала перед поліціантами у випадку з убивством Горохова.

Жигмонт повільно брів додому, прокручуючи в голові події довжелезного важкого дня. І хоч той давно скінчився, успішно передав свої права ночі та перейшов у статус «учора», Жигмонт ледве спромігся завершити всі нагальні справи. Ноги гули від цілоденної біганини містом і від кількогодінного повзання навкарачки місцем злочину. Те, що це був злочин, а не самогубство, для Жигмонта стало очевидним, щойно він подивився на тіло. Не вартувало бути зацним розумакою, аби з першого погляду не здогадатися, що з померлим щось не так.

Неймовірна білизна тіла постраждалого й відсутність видимих слідів крові навколо нього відразу сигналізували про те, що справа Горохова й сьогоднішнє вбивство – пов'язані. Але якщо кілька тижнів тому Жигмонт не міг власноруч обстежити місце злочину, то тепер відвів душу.

Утім прискіпливий огляд ніяких особливих результатів не дав. Угорі, на кручі, звідки скинули тіло, не надто вдало маскуючи вбивство під самогубство чи нещасний випадок, не знайшлося нічого незвичного. Хоча як сказати. Жигмонт не виявив і слідів крові (він навіть умисно зробив глибокий надріз на передпліччі покійного, щоб переконатися: кров таки зцідили). Але ж мусила вона кудись подітися, коли в тілі її не лишилося й краплі!

Що також здавалося нелогічним, то це те, що покійний Горохов і сьогоднішня жертва – пересічний, нічим не прикметний міщанин на ймення Іван Диня, як швидко з'ясували городові, – не мали між собою нічого спільного, чим можна було би пояснити вибір жертви схибленим убивцею (на те, що вбивця справді схиблений, вказувала власне відсутність крові в тілах загиблих).

Тут було не обійтися без кваліфікованої думки фахівця. Тому Жигмонт довго не роздумував і вирядив на пошту посильного з текстом телеграми до Проскурова, адресованої давньому приятелеві – Якову Ровнеру, про якого нещодавно так вчасно нагадав поліцмейстер. І справді, навіщо вдаватися до здогадок і припущень, коли можна послуговуватися абсолютними фактами, які, безсумнівно, надасть йому Яків після ретельного огляду тіл. Передусім Жигмонта цікавило, як саме тіла було знекровлено, а тоді, якщо отримати відповідь на це запитання виявиться можливим, – навіщо.

Жигмонт відчував, що стоїть на порозі гучного викриття: подвійне вбивство, ще й із дивними особливостями, вказувало на те, що в місті орудує не простий убивця. Успішне ж розкриття справи могло б стати гарним початком служби в Кам'янці, привернуло б до нього увагу потрібних і впливових у його роботі осіб, словом, послугувало б гарною візитівкою на майбутнє.

Але до вечора Жигмонт почувався, немов викручена ганчірка. Не рятувала ані міцна кава, що її він поглинув зо три величенькі кавники, ані активна руханка, до якої при звичаївся ще в університеті. Годилося б нарешті виспатися й уранці на свіжу голову братися аналізувати все, що роздобув за сьогодні.

– Точніше, уже за вчора, – пробурмотів Жигмонт і відразу ж коротко вилаявся – бруківка знову була вогкою, і підшви черевиків ковзали по ній незгірше, ніж по кризі. Серце сполохано затріпотіло, на мить прогнавши неймовірну втому, натомість пробуджуючи незрозумілу тривогу й дивне відчуття, що за ним стежать.

Жигмонт озирнувся, але в темряві позад себе не побачив нічого, що б могло викликати занепокоєння. Сягнувши рукою до кишені, чоловік розчаровано крекнув: за всіма справами він примудрився забути в управі револьвер! Без зброї поночі й у незнайомому місті Жигмонт почувався наче роздягненим: у разі нападу зміг би постояти за себе й голіруч, проте зброя додавала певності.

Як на гріх, під вечір на небі почали купчитися хмари й до ночі його затягло так, що про місяць чи зірки годі було й мріяти. Десь далеко на заході зрідка проблискували сполохи грози, але й вони не освітлювали кляту криву вуличку.

Незрозуміла ж тривога в серці наростала. Не страх, а саме тривога, ніби попереду на Жигмонта чекає прикра несподіванка.

– То, певно, усе через каву, – буркнув чоловік і вкотре переконався, що дивна звичка розмовляти із самим собою допомагає: від кволого відчуття присутності поруч співрозмовника нав'язлива тривожність трохи стихла.

Жигмонт глибоко вдихнув, наповнив легені на повну так, що аж зашкребло в горлі, і щойно ладнався видихнути, як почув – чи радше відчув – позад себе ледь вловний порух. За ним справді хтось стежить!

Наступної миті чиїсь дужі та неймовірно холодні руки затисли Жигмонту рота та скрутили шию так, що він мало не зомлів від гарячого болю. Повітря рвалося з грудей і шматувало легені, шукаючи виходу. Чоловік обіруч учепився за руку нападника у спробі звільнити обличчя. Марно. З однаковим результатом він міг дряпати кам'яну брилу: переслідувач був не просто дужим – брали сумніви, чи той узагалі людина!

У голові калатали дзвони, груди пекли вогнем, і Жигмонт із відчаєм осягнув, що за лічені секунди може зомліти в руках злочинця, а там – ніколи й не очуняти... Йому не судилося загинути від удушення: шию раптом обдало вогким подихом, від якого, попри агонію ситуації, шкіру вкрили гострі сироти, а за мить вона вибухнула таким фонтаном болю, від якого очі бідолахи полізли з орбіт.

Останнім, що народилося в запаленому мозку Жигмонта, було: «Господи, воно ж відгризе мені голову!»

Розділ 3

– Пане Ровнер!

– Га?

Яків виринув з непевного сну. Стан, у якому він перебував, складно було назвати повноцінним сном. Чоловік завис на межі між маренням і дійсністю: тілом повторюючи рухи хитавиці, він залишався в реальності, тоді як свідомістю мандрував десь у інших

світах.

– Під'їжджаємо.

І справді, звичне перевалювання екіпажа розбитою дорогою змінила розмірена вібрація бруківки під колесами, кінські підкови лунко зацокали геть не ґрунтовим путівцем, а чорнильний морок у салоні ледь-ледь освітили вуличні ліхтарі. Кам'янець...

До Дунаївець прибули, коли сонце звернуло на вечірній пруг, і якби не випадок, то таки мусили б стриміти в містечку до ранку.

Іще в дорозі візник попередив, що не продовжуватиме подорож без переміни коней: позаяк компенсовувати вартість загнаних коней він мав би зі своєї кишені, то ризикувати здоров'ям і життям тварин відмовлявся навідріз.

– Моліться, аби на поштової станції була переміна коней. Інакше – гаплик.

Сперечатися з візником не став ніхто. Усі розуміли, що таки краще с'як-так переночувати в Дунаївцях, аніж поночі загнати коней і застрягнути бозна-де.

– А від чого залежить, чи буде на станції переміна коней? – поцікавився у досвідченіших попутників Яків.

– Та від чого завгодно, – відповів Сіцінський. – Можуть просто з-під нашого носа забрати, коли термінова пошта, до прикладу, іде. Або ж коли злочинця конвоюють. Там ніяк не можна, щоб коні втомлені були. І не доведеш нічого. Ми – звичайні подорожні – останні в черзі на переміну. П'ятдесят на п'ятдесят виходить, що доводиться чекати на свіжу пару до наступного ранку.

Але щойно екіпаж завернув у ворота поштової станції, як почувся радісний вигук:

– Є! Є коні! – То візник побачив рух у конюшні для свіжих.

Салоном прокотився нервовий видих – в очікуванні вердикту всі мимохіть затамували подих. Але вже за якусь хвилину радість заступило розчарування: візник повернувся чорний, як грозова хмара.

– Б-бісової мат-тері поїдемо!

– Що сталося? – Вигуки злилися в один.

– Не дають нам коней! Кажуть, що заброньовані якимось чином високим. Чекають на нього з хвилини на хвилину! Нех' його гарячка вхопить! – Візник лютував зі зрозумілої причини: якби вдалося доправити подорожніх до Кам'янця без затримки в Дунаївцях, його кишеня поважчала б на кілька геть не зайвих монет.

– Що ж... – Троегубов першим вийшов з екіпажа. – Нічого не вдієш.

Наступної миті за ворітьми почулися цокіт підків, посвист нагайки, й у двір поштової станції влетів забрьоханий екіпаж (певно, ним прибув той самий високий чин, котрому мандрівники мали завдячувати майбутньою ночівлею в товаристві блощиць). Візник так різко смикнув на себе віжки, що коні ледь не стали дибки. Однак не встиг екіпаж як слід зупинитися, як його дверцята шпарко розчахнулися (аж хряснули об стінку), і з них одним скоком вибрався низенький черевань. Тримаючись за живота й тихенько підвиваючи, він закрутив головою навсбіч, немов химерна лялька, а тоді прожогом рвонув за стайню, звідки повівало характерним душком.

У дворі запала тиша, лише хропли зморені коні та десь далеченько валували пси. Сонце торкнулося крайнеба.

– Хух, ледве дотягли... – візник зі щойно прибулого екіпажа обтер спітнілого лоба й зіскочив на землю.

– А куди ж так поспішаєте?

– Боюся, що вже встигли.

– Тобто?

– А що, не видно було, як пана скрутило?

– Та він так швидко щез, що й не роздивилися.

– Ото ж бо й воно! Дорогою панові живота прихопило. Ледве не через кожну версту спинятися велів. А як у містечко в'їхали, то думав, що просто в салоні каляти почне – не станеш же посеред вулиці.

– Стривай-стривай, то ти кажеш, що далі сьогодні вже не рушатимеш?

Слухаючи балачку візників, подорожні не зронили жодного слова. Здавалося, вони навіть дихали через раз. Невже й справді з'явився шанс вирушити далі без знайомства із місцевими блощицями? Роздуми перервав болісний стогін – до екіпажа, ледве переставляючи ноги, підійшов скривлений черевань. Він і досі тримався за живіт.

– Гнате, катай за лікарем, бо не доїду, – простогнав він, звертаючись до візника. Той заметався двором, і Яків раптом осягнув, що може зарадити ситуації.

– Не треба нікуди бігти! – Він наблизився до чиновника. – Я лікар!

– Ох, – черевань не втримався на ногах і втомлено опустився на підніжку. – Рятуйте, лікарю, бо, не при людях кажучи, стечу водою...

Яків заходився обережно обмацувати живіт хворого.

– Чи давно вживали їжу і що саме?

Доки Яків шептався з хворим, трійця подорожніх напружено спостерігала за лікарем, розуміючи, що терези випадку досі розгойдуються і невідомо, яка шалька переважить. Коли ж чиновник змучено махнув рукою, а Яків поважно кивнув їхньому візникові, вони полегшено видихнули: подорож незабаром продовжиться.

За пів години коней було змінено, виснажений бігункою високий чин погнав візника до аптеки по виписані Яковом ліки та готувався провести безсонну ніч у походах до нужника, а четверо подорожніх із усмішками обговорювали оказію.

– Ніколи не думав, що так радітиму чийсь діареї, – гмикав Яків.

– Усе й справді так серйозно? – звів на перенісці брови Троєгубов.

– Авжеж, ні, – Яків заперечно похитав головою. – Звичайне харчове отруєння. Пан просто перепив кисляку за обідом. Але ж нам потрібні свіжі коні, чи не так?

– Ще й як потрібні! – Салоном прокотився сміх. – Ну, нехай панові чиновнику спокійно хворіється!

Яків видобув із кишені годинник, підніс його до запітнілого віконця та спробував розгледіти стрілки.

– Майже чверть по дванадцятій, – почувся голос Троєгубова.

– Пізенько.

– Зате сьогодні спатимемо в нормальних ліжках.

– Ось це ще під питанням, – невесело всміхнувся Яків. Лише щойно йому спало на думку,

що о такій пізній порі він має всі шанси не достукатися до поліційної управи й залишитися ночувати на порозі (геть не знаючи міста, до найближчого готелю не дістатися).

Виїжджаючи з Проскурова за тривожним покликом телеграми, він не надто уявляв, що робитиме відразу по прибутті. Зараз же проблема щохвилини загострювалася.

– Ох, це ж ви, пане Ровнер, певно, і не маєте, де зупинитися, – озвався Сіцінський.

– Ваша правда.

– У такому разі не відмовте мені в люб'язності. Нас із дружиною ви не потісните, а чиста постіль і сніданок для вас знайдуться.

Яків приклав руку до серця, але, зрозумівши, що в темряві салону цього не видно, щиро сказав:

– Не знаю, як вам і дякувати... Але, може, ви просто підкажете мені, як дістатися до найближчого готелю чи...

– Ви маєте зайві гроші? – запитав Сіцінський. – Тоді притримайте. Вони вам ще знадобляться.

Знадвору пролунало протяжне тпрукання, а вже за мить екіпаж натужно скрипнув ресорами та зупинився.

– Прибули, – хекнув Троєгубов і завоштузився в темряві, певно, добуваючи речі з полиці.

Дверцята прочинилися, і салон залило блякле світло вуличних ліхтарів (Кам'янець не дарма був губернським містом). Такого світла для Якова, який звик до проскурівської темряви, було занадто: спогади про студентство, що минуло на яскраво освітлених увечері вулицях Кракова, заступила сувора дійсність Проскурова з його звичною темінню та підступною багнюкою під ногами.

Яків усміхнувся – згадалася невивадлива розмова з військовим, товариством якого він скористався якось поночі тільки з тієї причини, що той мав ліхтаря, про вуличне освітлення в Проскурові та Кам'янці. Простакуватим проскурівчанам навіть у голові не вкладалося, що після заходу сонця можна не нипати темними провулками, буквально обмацуючи стіни будинків.

«Далеко ще Проскурову до цивілізації», – подумав Яків, подаючи руку пані Головатій.

Ліхтарі відкидали приємне жовтувате світло на вологу бруківку, від чого поліроване каміння виблискувало, наче бурштин. У повітрі висіло легке туманне марево, що

збиралося невагомими ореолами навколо ліхтарних маківок і розквітало гігантськими кульбабами. Будинки обабіч вулиці куталися в підсвічену ліхтарями імлу, і вся картинка була такою казковою, що Яків попервах навіть замислився, чи не бачить він неймовірно реалістичний сон.

Мандрівка нарешті закінчилася. Аж не вірилося, що ще вранці він був у Проскурові, чалапав темними вулицями до поштової станції, а зараз стоїть посеред Кам'янця, міста, де загинув його приятель. Яків пересмикнув плечима від раптового неприємного спогаду про осоружні телеграми. Він приїхав сюди не споглядати краси міста, не рахувати ліхтарі й не відпочивати! Невідомо, що чекає на нього завтра в поліційній управі, невідомо, чи просунулося слідство у справі про загибель Жигмонта. Ранок обіцяв бути не з приємних.

— Оце й усе, пане Ровнер, пане Сіцінський, пані Головата, — Троегубов потис чоловікам руки й уклонився жінці. — Дозвольте попрощатися та подякувати за приємне товариство.

— Усіх гараздів, — Яків поштиво схилив голову, підхопив валізу й саквояж, щоб за хвилину разом із Сіцінським звернути з освітленої вулиці в темряву.

Незважаючи на втому від подорожі, м'яку постіль і чашку чаю перед сном, Якову ніяк не вдавалося заснути в незнайомому будинку. Власне, проблема була не в будинкові, а у важких думках, які обсіли його голову. Що мав на увазі автор другої телеграми, коли стверджував, що на тілі Жигмонта немає видимих ушкоджень? Яків замислився над тим, як можна повністю знекровити людину, водночас залишивши її тіло зовні неушкодженим. Розумних пояснень не знаходилося, натомість згадався сюжет книжки...

Упирі? Яків роздратовано пирхнув. Ще цього бракувало! Де упирі, а де вбивство! Те, що загибель Жигмонта виявиться саме вбивством, Яків не сумнівався, однак вбивця діяв вигадливо та майстерно... Маскував злочин під таке собі культове мракобісся чи прагнув досягти якоїсь конкретної мети?

— Ет... — Яків махнув рукою та вирішив не морочити собі голову. Без жодних подробиць смерті приятеля, окрім кількох слів у телеграмі, не варто вибудовувати якісь версії. Уранці він навідається до управи й тоді зможе оперувати конкретними фактами. А зараз мусить відпочити. Дорога висотала з нього останні сили.

Проте сон не йшов. Яків крутився з боку на бік, рахував овець, уповільнював дихання, але все марно.

Будинок повнився незвичними звуками, до яких Яків не звик у Проскурові. Он десь оддалік скрипнула дошка підлоги, ледь чутно точив свою нірку шашіль, озвався цвіркун. Об шибку щось легенько шкрябнуло, і Яків миттю підвів голову над стовченою подушкою,

знервовано прислухаючись до звуків зовні. Зрештою він мусив навіть підвестись, аби переконатися, що за вікном шерхотить листям кущ бузку, а тоді прочинити квартиру і впустити до кімнати прохолодне й вологе повітря. Голова відразу прояснішала, тож чоловік кілька хвилин блаженно стояв біля вікна, притулившись лобом до шиби. Важкі думки потроху зникали, а тіло наливалось сонною важкістю.

Однак сон не приніс відпочинку – він був важким і тривожним. Якова то морозило, від чого він щільніше загортався в ковдру, шукаючи порятунку від уявного холоду, то обкидало липким гарячим потом. Із бездонних глибин підсвідомості виповзали безликі тіні та зринали дивні образи. Запалений мозок крізь сон наказував чоловікові прокинутися, а тіло не реагувало: нервові закінчення немов обітнув майстерний хірург, і свідомість марно товклася в темниці черепа.

Щойно в кімнаті почало сіріти, а зовні долинули перші пташині співи, Яків розплющив очі та, тручи долонями неголені щоки, важко підвівся. Неспокійний сон обірвався раптово та якось... неприємно. Чоловік почувався таким знеможеним, ніби не їхав до Кам'янця екіпажем, а тягнув його замість коня сам. Під серцем смктала нав'язлива тривога, очікування невідомого й огидно-чіпкого, такого, що довго переслідуватиме у снах. Відчуття скидалися на передозування міцною кавою: серце калатало, наче після довгого бігу, тіло нервово тремтіло, а долоні були мокрими та липкими.

Яків труснув головою, відвісив собі кілька легких ляпасів, аби оговтатися та прогнати неспокій. Так, сьогодні буде не надто приємний день: саме сьогодні він мусить оглянути тіло Жигмонта та поспілкуватися з поліцією. Позаяк нічого надзвичайного чоловік не передбачав, тривога здавалася геть недоречною.

Яків рішуче скочив з ліжка. За ніч через прочинену квартиру кімнатка вихолола, але якраз настільки, щоб зранку бадьорити свіжістю та прочищати мізки. Він потягнувся, швидко виконав кілька гімнастичних вправ, аби розігнати по жилах кров, і задоволено відчув, як неясна тривога розчиняється у прохолодному повітрі, а настрої кращає.

Чоловік довго та з насолодою вмивався – проганяючи рештки сну, пирхав над мискою з водою та здригався від холоду, коли краплі стікали між лопатками. Уже за чверть години, поголений і свіжий, Яків зав'язував перед дзеркалом краватку й тішився, що такий нехитрий моціон виявився дієвим засобом від нічних жахів: перед поліцейським він з'явиться бадьорим і налаштованим працювати.

У двері постукали.

– Так-так!

– Пане Ровнер, – до кімнати увійшов Сіцінський, – як спалося?

– Не буду лукавити – препаскудно. – Яків побачив, як видовжилося обличчя хазяїна, і поклавився його заспокоїти: – Але, прошу, не переймайтеся: у тому геть немає вашої провини. Просто, певно, подорож вимотала мене понад міру...

– Ну, з незвички майже п'ятнадцять годин трястися... – співчутливо кивнув Сіцінський.

– Але свіже повітря і холодна вода зробили диво, – усміхнувся Яків.

– Думаю, що сніданок стане ще одним приемним штрихом, – і собі всміхнувся Сіцінський, запрошуючи гостя до ідальні.

Поліцмейстер Лещинський прийняв Якова відразу, щойно той повідомив про своє прибуття. Був він насуплений і зосереджений, без зайвих реверансів і просторікувань подав руку для привітання та вказав на крісло.

– Пане Ровнер, насамперед хочу перепросити, що ми так раптово зірвали вас із місця.

– Причина надто поважна, аби перепрошувати.

– Так-так... Ваша правда. Причина – жахлива.

Старий на мить замовк, розгублено потер перенісся, а тоді продовжив:

– Зізнаюся, я обіймаю цю посаду не так давно. Утім набачився всього й чимало. Одначе щоб отак... Слідчого... – Поліцмейстер знову замовк. Було видно, що він нервується й не приховує емоцій, переважно роздратування і – Яків здивувався – розгубленості.

– Насправді ми з Жигмонтом не були аж такими друзями. Товаришували ще студентами.

– Але він про вас згадував і казав, що ви листувалися.

– Було таке.

– Достатньо того, що Тереховський хотів просити вас про допомогу у справі.

– Так... – Ровнер до дрібниць згадав першу телеграму й роздратованого листоношу.

– І достатньо вашої компетенції як поліційного лікаря. Ми багато чули про ваші успіхи навесні.

– Та які там успіхи, – Яків спохмурнів. Йому почало набридати, що з нього роблять мало не

героя, тоді як він припустився помилок, про які й згадати гидко.

– Убивства припинилися – і це успіх, – відрізав поліцмейстер, задзвенівши металом у голосі. – З малого складається велике.

Він повагом обійшов кабінет, суплячи брови, а тоді заговорив звичним, трохи розгубленим тоном:

– Ми маємо свого фельдшера при управі. Але, на жаль, його вистачає лише на те, аби засвідчити смерть і встановити її причину. Хоча іноді й тут не без проколів. Тому я особисто віддав наказ запросити саме вас для експертизи тіл...

– Тіл? – Ровнер мимоволі перебив поліцмейстера. – Але ж у телеграмі йшлося про Жигмонта...

– Я схильний вважати, – поліцмейстер знову потер перенісся, – що в убивстві пана Тереховського є дещо спільне з попередніми справами, котрі вів якраз він.

– Спільне?

– Відсутність крові в тілах.

– А тепер попрошу докладніше.

– Пане Ровнер, на жаль, я не поінформований, як би хотів і як би хотілося вам. У справах багато незрозумілого, і, власне, із цієї причини ми й прагнули ввести в управі посаду слідчого, який би займався складними випадками. Сподіваюся, пан Тереховський залишив по собі якісь записи, що спрямують вас на правильну стежку. Зі свого боку обіцяю вам усебічну підтримку та сприяння, виділю людину в поміч і навіть надам особливій повноваження на час розслідування.

Яків лише мовчки кивнув у відповідь. Схоже, просто оглядом тіла чи – він поправив себе – тіл тут не обійдеться. У Кам'янці доведеться затриматися довше, ніж на день-два. Звісно, можна було послатися на нагальні справи у Проскурові й відмовитися від того, що мусила б виконувати поліція. Але одного разу він уже поклався на поліцію і добре пам'ятає, чим усе закінчилося. Спогад про бідолашного Миколашку й досі ятрив болям.

– Пане поліцмейстере, прошу взяти до уваги, що я тільки лікар. І може так статися, що зі справою не впораюся, – Яків помітив, що поліцмейстер намагається його перервати, підніс руку та із притиском закінчив свою думку. – Однак обіцяю вам, що все, залежне від мене як від лікаря, я зроблю.

Поліцмейстер зітхнув і розвів руками.

– Мені нічого не лишається, як погодитися з вами, пане Ровнер.

– Ще мені треба десь жити. Адже, зізнаюся, я не сподівався, що доведеться затриматися в Кам'янці довше, ніж на кілька днів.

– Цим можете не перейматися. Управа візьме на себе всі витрати, пов'язані з житлом і забезпеченням. Мешкатимете на колишній квартирі пана Тереховського, із власницею про все домовлено. Заодно й придивитесь до всього там, на місці. Побудете, так би мовити, у його шкірі.

Яків хотів зауважити, що з огляду на долю приятеля ні за які гроші не бажає побути в Жигмонтовій шкірі, але вчасно зупинився – зараз не час присікуватися до слів. Літній поліцмейстер знервований і втомлений: кілька нерозкритих убивств за короткий проміжок часу – це не жарти.

– Також я волів би пошвидше оглянути тіло. Тіла...

– За цим справа не стане – я звелю провести вас до льодовні, щойно з'ясуємо всі деталі. – Поліцмейстер замовк, ніби збирався з думками, а тоді рішуче заговорив далі: – Знаєте, пане Ровнер, як офіційна особа я не маю права доручати вам те, що не належить до компетенції запрошеного медичного експерта. Але як людина... Зізнаюся, що у моєму підпорядкуванні не знайдеться метикованих хлопців, аби доручити їм цю справу. Саме тому ми так довго билися, доки запросили до нас на службу пана Тереховського. Він повинен був стати тією молодого кров'ю, якої нам не виста...

Поліцмейстер затнувся, немов перечепився через слово «кров», але опанував себе й продовжив:

– Ми втратили слідчого. А до цього, за дещо схожих обставин, загинуло ще двоє людей. Я не можу вам наказувати, але якби ви погодилися...

– Я зроблю все, що зможу, – Яків насупився.

– До речі, кабінет пана Тереховського також у вашому розпорядженні. І наостанок дам вам пораду – познайомтеся з отцем Олексієм.

Яків мовчки сидів у Жигмонтовій комірчині, яку поліцмейстер гордо назвав кабінетом, за столом, заваленим паперами й теками зі старими справами. Він упівока переглянув одну – минулорічну, а тоді спробував уявити, що ж робив тут Жигмонт востаннє, перед тим, як подався назустріч власній смерті. Поліціант, який чергував тієї ночі, стверджував, що

приятель засидівся допізна й пішов додому близько о пів на другу, неймовірно втомлений.

Яків висунув шухляду й отетеріло витріщився на револьвер. Забув? Чи залишив навмисне? І тієї самої ночі потрапив до рук убивці.

Він торкнувся пальцями холодного руків'я. Від часу засідки в аптеці Деревоеда Ровнер не брав до рук зброї, але пам'ятав, що та дарує впевненість. Зараз же, коли десь поряд бродить таємничий убивця принаймні трьох людей, такою впевненістю легковажити не варт. Отож Яків зважив у руці Жигмонтів револьвер і поклав його до кишені.

Що робити далі? Очевидно, що папери на столі доведеться ретельно переглянути (цікавився ж ними покійний!), але пізніше. Зараз годилося б навідатися до льодовні й оглянути тіла. Чи краще спочатку обстежити місце вбивства? Хоча, зважаючи на те, що від часу пригоди минуло понад дві доби, нічого важливого, найімовірніше, знайти не вдасться (Ровнер не надто покладався на власну спостережливість, доки не йшлося про огляд тіл: як не крути, але він таки лікар, а не слідчий).

На Жигмонта напали просто посеред вулиці... Яків здригнувся, коли зрозумів, що тієї осоружної ночі його приятель прямував додому – туди саме, де сьогодні, за словами поліцейстера, уперше ночуватиме й він. Тіло вкрилося гусячою шкірою, і пересохло в горлі: поверталися давні спогади, уже майже забуті. Із закамарків підсвідомості знову виповзла вранішня незбагненна тривога.

Що ж такого з'ясував у ході слідства Жигмонт, що його прибрали? Зрозуміло ж бо, що слідчого просто так не вбивають. Отже, той рухався в потрібному напрямі.

Від розуміння, що тепер небезпека чигає й на нього, Яків знову відчув морозець на шкірі. Він витяг з кишені Жигмонтів револьвер і міцно стиснув руків'я, ніби шукаючи у зброї захисту. Подіяло. Дрижаки відступили. Але залишили невпевненість і розгубленість. Ровнер вирішив, що мусить виростити очі на потилиці й по десять разів продумувати кожен крок, аби не стати черговою жертвою таємничого вбивці.

На згадку про спосіб убивства Якова знову обсіли важкі думи. Для чого вбивця знекровлював тіла? І що, власне, спричиняло смерть? Адже, як стверджувала поліція, на тілі Жигмонта не було видимих ушкоджень.

Яків grimнув стільцем і рішуче підвівся. Аніж морочити голову запитаннями без відповіді, краще взятися за те, що вмієш – нарешті оглянути тіло Жигмонта. Ровнер був певен, що після цього роздобуде достатньо фактажу для побудови перших ланцюжків логічних умовиводів. А там – буде видно.

За пів години Яків із провідником – підтоптаним, але досить кремезним городовим – уже стояли під дверима льодовні й по черзі гамселили об їхні товсті дошки, марно відбиваючи

собі кулаки.

– Чорти б ухопили того фершала! – густим басом гудів городовий, бебехкаючи кулаком у двері.

– А він, що, сам тут? – Яків розтирав відтовчену руку.

– Та має ж іще й вартовий бути, – дещо здивовано відповів городовий, ніби й сам щойно про це згадав.

– Де ж вони?

– Ясно де, – городовий роздратовано сплюнув. – Повпивалися, та й годі!

– Але ж на службі!

– А ім що до того?

Двері отримали чергову порцію ударів, але ситуацію це не змінило: чоловіки стовбичили під льодовнею вже добрячі двадцять хвилин.

– Я так просто не відступлю! – Городовий розлютився не на жарт. – Сьогодні ж доповім панові поліцейстеру, щоби пияків... утришия!

Яків тим часом обводив поглядом міцну будівлю, приміряючись, чи не вдасться потрапити досередини інакше, як у двері, але складена з грубо обтесаного каменю фасадна стіна нагадувала фортечний мур. Маленькі – ледве голову встромити – віконця до всього були ще й загразовані. Певно, сьогодні нічого не вийде, доведеться повертати звідси голоблі...

Він рвучко обернувся на протяжний рип дверей і громоподібну лайку городового.

– Ах ти ж п-падлюко!

Яків умить підскочив до входу й устиг перехопити важку руку поліціянта, доки той не накоїв непоправного.

– А... а ви х-хто такі? – У дверях похитувався, ледве тримаючись на ногах, розхристаний вартовий. Каламутні очі ковзали по прибулих, але навіть проблиску здорового глузду в них не читалося. – В-вам шо тут нада?

– Та я тобі! – знову гарикнув городовий, але Ровнер, почуваячись старшим, перехопив ініціативу.

– Мені треба оглянути трупи!

– Трупи? – Вартовий отетеріло витріщився на Якова. – Йякі т-трупи?

– Зрозуміло... – Яків озирнувся на городового й кивнув, показуючи, що слова тут не допоможуть. Той вишкірився, стиснув кулаки й посунув уперед.

– Е... Стій... – вартовий спробував зупинити нахабне вторгнення на підконтрольну йому територію, але наступної миті отримав потужного потиличника. Він кавкнув, схопився за голову й повільно сповз по стінці на брудну підлогу.

– Я тобі постою... – городовий розгладив вуса, переступив через тіло, що подавало слабкі ознаки життя, і потупав до напівтемного коридору. Яків не змусив на себе чекати.

У льодовні смерділо. І геть не занедбаним чи старим приміщенням. І навіть не перегаром чи немитим тілом, що було б цілком логічно, зважаючи на стан вартового. Зовсім ні. Яків знав цей сморід. Так тхнуть запущені гангренозні рани. Приміщення наповнював солодкавий і важкий дух смерті – сморід мертвої плоті.

– Тьху, – городовий гидливо сплюнув. – Вчадіти можна!

На його голос із дальньої кімнатки в коридор ледве виповзло ще одне тіло, котре, так само як і вартовий, ледве перебирало ногами.

– Матір божа... – городовий зупинився, наче вкопаний, і безпорадно озирнувся на Якова.

– Що сталося? – Той з-за спини городового не встиг розгледіти чергового п'яничку.

– А ось і фершал...

Яків отетеріло переводив погляд із городового на вартового, а з того – на фельдшера, і не йняв віри побаченому. Фельдшер, який повинен був допомагати йому під час огляду тіл, сам не надто відрізнявся від трупа, хіба поставленого вертикально. Він знеможено чіплявся обома руками за одвірок і ледве знаходив сили, аби тримати голову.

Яків не терпів пияків. А надто пияків, що не виконували свою роботу, як ось зараз. Він спохмурнів і повільно пішов назустріч фельдшерові, не відкидаючи можливості пустити в хід кулаки.

– Мені треба оглянути тіло.

Бідолаха намагався сфокусувати погляд на грізному відвідувачеві, якому раптом заманулося щось вимагати.

– А ви, в-власне, хто такий?

Яків наблизився до напівпритомного фельдшера і скривився від ідкого смороду невідомого трунку, що ним накачувалися чоловіки. Втім він одразу опанував себе та промовив майже рівним голосом:

– Мое прізвище – Ровнер. За дорученням поліцмейстера я маю намір оглянути тіло Жигмонта Тереховського. Слідчого... Колишнього слідчого...

Фельдшер якусь мить німо тупився в Якова, потім хитнувся всім тілом, а тоді зусиллям волі повернув його назад до кімнатки, звідки нещодавно виплив. Яків рушив за ним слідом. Городовий же тримався позаду, намагаючись марно поставити на ноги вартового, який щоразу сповзав по стіні, і мовчки стежив за розвитком подій.

Кімнатка вразила Якова неймовірним розгардіяшем. Вона, вочевидь, правила і за вартівню, і за архів, і за приймальню. Й тому не становила собою нічого конкретного, окрім як звалища непотребу. А також цілком зручного місця, аби напиться до безпам'ятства двом знудженим чолов'ягам, свято впевненим, що сьогодні їх ніхто не потурбує.

Вузьке вікно не пропускало до кімнати достатньо світла, а тому тут горіла лампа, сповнюючи гасовим смородом і без того сперту атмосферу (навіть у звиклого до важких лікарняних запахів Якова від запаморочливого «аромату» пішла обертом голова). Але панував у затхлому приміщенні моторошний дух мертвечини.

І це було дивно. Притлумлюючи огиду, Яків глибоко втягнув у себе повітря, аби переконатися, що не помилився. У льодовні не повинно бути такого запаху, бо він означає лише одне: тіла зберігають неналежно. Та, дивлячись на вартового та фельдшера, не важко було здогадатися, чому в льодовні заведено такий порядок.

– Тут завжди так? – Яків обернувся до городского. Його голос був крижаним.

– Та Боже збав! – Той замахав руками. – Звісно, я не так часто сюди навідуюся, але кілька тижнів тому геть усе інакше було. Я сам не тямлю, що це з ними стало!

– Гм... – Яків залишався небагатослівним, тим часом знову зазирнув до вартівні, де фельдшер марно намагався відшукати у старій шафі потрібні папери. Він перекладав із місця на місце потерті теки, щось бурмотів собі під носа, щохвилини заточувався, дивом тримаючись на ногах, але бажаного не знаходив.

– А, йяке тіло, кажете, в-вам треба?

– Жигмонт. Тереховський. – Яків відчув, що йому вривається терпець, і одним скоком

наблизився до шафи з наміром самостійно взяти затребувані документи. – Останнє тіло, що сюди доправили.

– Останнє? – Фельдшер відсахнувся від Якова, неначе побачив перед собою воскреслого мерця, перечепився через ослін і заgrimів на підлогу, збиваючи зі столу пляшки й кухлі. Одночасно з коридору почулися здавлені зойки вартового та лайка поліціанта.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=65924998&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

2

Дунаївці – містечко приблизно за 20 км на північ від Кам'янця-Подільського.

3

Перший пасажирський потяг до Кам'янця прибув лише 14 березня 1914 року.

4

Уперше опублікований 1897 року.

5

Сіцінський Юхим Йосипович (27.10.1859—07.12.1937) – історик, археолог і культурно-громадський діяч Поділля, православний священник, член Історичного товариства Нестора-літописця (від 1896), дійсний член НТШ (від 1899) і Українського наукового товариства в Києві (від 1906), Київського товариства охорони пам'ятників старовини та мистецтва.

6

Купець першої гільдії. Один із найбагатших мешканців Проскурова.

7

Так званий «будинок Берлянта» було зведено в 1910–1911 рр., а зруйновано – 1941 р.

8

Керував містом упродовж 1884–1892 та 1896–1900 рр.

9

Реальний будинок на вулиці Шпитальній (Госпітальній) № 5. Щоправда, історія про гаремну в'язницю є дещо прикрашеною.